

Elektronické knihy v českých knihovnách

Tomáš Bouda a kolektiv autorů

Masarykova univerzita, Brno 2012

muni
PRESS

Elektronické knihy v českých knihovnách

Mgr. Tomáš Bouda a kolektiv autorů

**Mgr. Martin Hanák, Mgr. Věra Jurmanová Volemanová,
PhDr. Martin Krčál, DiS., Mgr. Jan Kříž, Ing. Jan Mach,
Ing. Jiří Pavlík, Mgr. Antonín Pokorný, DiS.**

Katalogizace v knize – Národní knihovna ČR

Bouda, Tomáš. Elektronické knihy v českých knihovnách / Tomáš Bouda a kolektiv. – 1. vyd. – Brno : Masarykova univerzita, 2012. – 74 s. ISBN 978-80-210-6000-5 08/09:004 * 004.91 * 024.5/6 * 026/027 * (048.8:082)

Recenzovali:

Ing. Jiří Jirát, PhD.

RSDr. Zdeněk Matušík

Mgr. Jiří Poláček

Bc. Vojtěch Vojtíšek

© 2012 Masarykova univerzita
ISBN 978-80-210-6000-5

Publikace byla podpořena z projektu Partnerská síť informačních profesionálů (PARTSIP). Registrační číslo projektu CZ.1.07/2.4.00/12.0059.

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Anotovaný obsah

Martin Krčál, Jan Kříž:

9

E-knihy po roce aneb kudy dál...

Autoři v textu představují téma e-knih s odkazem na manifest IFLA/UNESCO o veřejných knihovnách. Otevírají tak zásadní otázku, čím dnes knihovny jsou a čím by v budoucnu měly být. Právě díky novinkám v oblasti elektronického publikování, stojí knihovny společně s nakladateli na zásadním rozcestí. Text pojednává o významných aspektech problematiky zavádění nové služby půjčování e-knih do knihoven. Autoři se zabývají českým trhem, self-publishingem, sponzoringem firem při nákupu elektronických knih a vlivem mobilních zařízení. Zajímavá je také úvaha nad knihovnami, jako institucemi, které systematicky vedou své uživatele k respektování autorského zákona ve vztahu k e-knihám.

Martin Hanák:

17

Obchodní modely zpřístupňování e-knih v knihovnách

Vývoj ve zpřístupňování digitálního obsahu dospěl i do oblasti textu. V ČR je již několika způsoby realizován prodej e-knih. Je vyřešena rovina právní, obchodní, bezpečnostní i technická. Podobně jako tištěné, tak i elektronické dokumenty si čtenáři chtějí nejen kupovat, ale i půjčovat. Knihovny cítí povinnost tuto službu nabízet. Půjčování e-knih teprve čeká, na rozdíl od jejich prodeje, na vytvoření funkčních modelů. Jsou zde popsány základní principy, pomocí kterých se může zrealizovat konkrétní obchodní model. Jsou prezentovány způsoby, jak zahraniční poskytovatelé zpřístupňují e-knihy. Úspěšné zavedení ekonomicky efektivních modelů je závislé na překonání stávajících překážek a podmínek, které znesnadňují zavedení e-výpůjček. Některé z problémů sice stále zůstávají nevyřešené, ale přesto knihovny hledají technické a obchodní modely, jak e-výpůjčky zrealizovat.

Věra Jurmanová Volemanová:

31

Půjčování knih z hlediska autorského práva

Text se zabývá autorskoprávním hlediskem půjčování e-knih v knihovnách. Důraz je kladen na správné určení způsobu užití díla dle autorského zákona a na výklad výjimek z ochrany autorských práv tak, jak byly zákonodárcem zamýšleny. Z rozboru vyplývá, že půjčování e-knih (elektronické půjčování) je dle legislativy jiným způsobem užití díla než půjčování tradičních hmotných knih. Důsledkem je nemožnost využít zákonnou licenci k půjčování

i pro e-knihy a nutnost získat oprávnění licenční smlouvou. Doplněna jsou doporučení k obsahu licenční smlouvy. V závěru je prostor věnován otázce oprávněnosti využití softwaru, prostřednictvím kterého se k obsahu samotnému přistupuje.

Jiří Pavlík, Jan Mach: Zabezpečení e-knih

43

U elektronických knih (e-knih) se můžeme setkat se zabezpečením přístupu k dokumentu, autentizací čtenářů a s omezením práv pro nakládání s dokumentem (anglický termín Digital Rights Management, DRM). Nejběžnějšími typy autentizace uživatelů používané v knihovnách jsou Shibboleth a autentizace podle IP adresy. Nejpoužívanějšími typy DRM jsou proprietární prohlížeče, Adobe DRM, fragmentace e-knih na části a sociální DRM. Zabezpečení e-knih slouží jako technický prostředek k zajištění autorských práv.

Antonín Pokorný: Tvorba elektronických knih v knihovnách

53

Turbulentní období, kterým knihovny v současnosti procházejí, je velkou měrou definováno snahou o implementaci elektronických knih do knihovnického prostředí. S tím souvisí především vytváření nových služeb, které s elektronickými knihami souvisejí. Jednou z těchto vznikajících služeb může být výroba digitálních publikací. Text přináší základní vhled do této problematiky a stručně nastiňuje možnosti vytváření a publikování elektronických knih. Je rozdělen na dvě hlavní části. V první je popisováno vytvoření elektronické knihy digitalizací tištěné předlohy, a to od výběru vhodného dokumentu, přes jednotlivé kroky zpracování až po finální zveřejnění. V druhé části jsou nastíněny možnosti tvorby digital-born dokumentů s důrazem především na tzv. „rozšířené elektronické knihy“. Z důvodu usnadnění případné implementace do služeb jsou v postupech většinou využívány zdarma dostupné nebo nepříliš drahé programy a online služby.

Annotated content

Martin Krčál, Jan Kříž: **9** **E-books after a year, or where to go...**

The authors of the text present the topic of e-books with reference to the IFLA/UNESCO Public Library Manifesto. They pose the fundamental question of what libraries are today and what they should be in the future. Thanks to innovations in electronic publishing, libraries, together with publishers, are at a major crossroads. The text deals with key aspects of introducing new services of lending e-books to libraries. The authors discuss the Czech market, self-publishing, commercial sponsorship for buying e-books, and the influence of mobile devices. It is also considered whether libraries are institutions that systematically lead their users to respect copyright law in relation to e-books.

Martin Hanák: **17** **Business models for making e-books in libraries accessible**

Developments in accessing digital content have also reached text. In the Czech Republic, e-books are sold in several ways. The legal, commercial, security and technical levels have been solved. Readers do not just want to buy but also borrow electronic documents, as they do printed ones. Libraries feel obliged to offer this service. Lending e-books, as opposed to their sale, is still waiting for functional models. The text describes basic principles that are used to implement a particular business model. It presents ways in which foreign providers make e-books available. Successful implementation of cost-effective models is dependent on overcoming existing barriers and conditions that impede the introduction of e-lending. Although some of the problems still remain unresolved, libraries are still looking for technical and business models to implement e-loans.

Věra Jurmanová Volemanová: **31** **Lending books from the point of view of copyright**

The text deals with the copyright aspect of lending e-books in libraries. Emphasis is placed on the correct determination of the use of the work according to copyright law and the interpretation of exceptions to copyright protection, as intended by the legislature. The analysis shows that, according to legislation, lending e-books (e-loans) is a different way

to access a work than lending a traditional physical book. As a result, it is not possible to use a statutory licence for lending e-books and a licence agreement for authorization is necessary. The text includes recommendations for such a licence agreement. Finally, it deals with the question of the legitimacy of the software used to access the content itself.

Jiří Pavlík, Jan Mach: Securing e-books

43

For electronic books (e-books), issues include security of access to the document, authentication of readers and limited rights for use of the document (Digital Rights Management, DRM). The most common types of authentication used in libraries are Shibboleth and IP address authentication. The most common types of DRM are proprietary browsers, Adobe DRM, e-book fragmentation, and social DRM. Securing e-books is used as a technique to ensure the copyright.

Antonín Pokorný: Creating e-books in libraries

53

The turbulent period that libraries are currently undergoing is largely defined by the effort to implement e-books in the library environment. This is associated mainly with the creation of new services for e-books. One of these services may be the production of digital publications. The text provides basic insight into this issue and briefly outlines the options for creating and publishing e-books. The text is divided into two main parts. The first part describes creating e-books by digitizing the hardcopy, from the selection of a suitable document, through each step of its processing to final publication. The second part outlines the options for creating digital-born documents, with an emphasis on the so-called „enhanced e-books“. To facilitate the prospective implementation of this service, mostly free or inexpensive programs and online services are used in its processes.

Editorial

Milí čtenáři, do rukou se vám dostává publikace, která se týká tématu elektronických knih v českých knihovnách. Publikace reflektuje vývoj na poli e-knih jak po stránce technologické, tak ekonomické a politické. Kniha je určena především pro pracovníky akademických a veřejných knihoven. Konkrétně pak těm, kteří se o problematiku e-knih zajímají detailněji.

Téma elektronických knih a jejich zavádění do knihoven jako nové knihovní služby je aktuálně diskutováno v odborné sféře a rezonuje i v širší laické veřejnosti. Jedná se o procesy a metody v oblastech jako je digitalizace nebo nakladatelská a publikační činnost. Nesmíme zapomenout ani na autorskoprávní aspekty a vliv nových technologií. Daná oblast by měla být zkoumána nejen z pohledu informačních věd a knihovnictví, ale i dalších oborů, například ekonomiky nebo informatiky.

V roce 2011 bylo tématu elektronických knih věnováno několik odborných seminářů a také konference České e-knihy v českých knihovnách. V programu VISK 3 mohly knihovny požádat o příspěvek na zavedené služby půjčování e-knih v knihovně. Především tyto milníky otevřely věcnou diskusi mezi knihovny, nakladateli a poskytovateli technického řešení s cílem najít kompromis a vyjít tak vstříc nově se formující digitální generaci. Vybrané aspekty těchto debat reflektuje text, který právě držíte v ruce.

Kniha je rozdělena do několika kapitol. Jejich autory jsou odborníci, kteří se v popisované oblasti již delší dobu pohybují, sledují trendy a odborně i lidsky přispívají k diskusi ohledně e-knih v českých knihovnách.

Martin Krčál a Jan Kříž otevírají celou publikaci příspěvkem **E-knihy po roce aneb kudy dál...**, ve kterém naznačují možný vývoj v případě e-knih v knihovnách. Tato kapitola slouží jako úvod do problematiky, nastínění problémů a výzev, které nás chtě nechtě čekají a na které je nutné najít odpověď.

Při jednání s nakladateli a poskytovateli technického řešení jistě narazíte na otázku ceny elektronické knihy. Nad touto problematikou se zamýšlí Martin Hanák ve druhé kapitole **Obchodní modely zpřístupňování e-knih v knihovnách**.

Dalším aspektem zavádění e-knih jako knihovní služby je bezesporu její autorskoprávní rozměr. Věra Jurmanová Volemanová vám poradí, na co si dát pozor u licenční smlouvy, kterou musíte uzavřít v případě, že plánujete e-knihu půjčovat mimo vaši knihovnu. Tyto a další komentáře k problematice naleznete v kapitole **Půjčování e-knih z hlediska autorského práva**.

S právním aspektem do jisté míry souvisí i technické zabezpečení e-knih. Technické zabezpečení e-knih umožňuje autentizaci čtenářů a zajišťuje, že e-kniha bude využívána pouze v souladu s autorským zákonem. Problematiku zpracovali Jiří Pavlík a Jan Mach v kapitole **Zabezpečení e-knih**.

Na závěr vám Antonín Pokorný poradí při vytváření vlastní elektronické knihy. Autor se věnuje jak digitalizaci tradiční knihy, tak tzv. digital-born publikaci dokumentů. Kapitola **Tvorba elektronických knih v knihovnách** také celou publikaci uzavírá.

Dámy a pánové, nezbývá mi již nic jiného, než vám popřát příjemné čtení a snad i trochu té odvahy a chuti začít pracovat na něčem novém a neprozkoumaném. Třeba na pokusu zavádění služby půjčování e-knih ve vaší knihovně.

Tomáš Bouda
Centrum PARTSIP, KISK FF MU

1

E-knihy po roce aneb kudy dál...

PhDr. Martin Krčál, DiS., Ústřední knihovna Fakulty sociálních studií MU,
Kabinet Informačních studií a knihovnictví FF MU

Mgr. Jan Kříž, Ústřední knihovna Fakulty sociálních studií MU

„Veřejná knihovna je místní branou do světa vědomostí a základním předpokladem celoživotního vzdělávání, nezávislého rozhodování a kulturního rozvoje jednotlivců i společenských skupin.“

(Manifést IFLA/UNESCO o veřejných knihovnách, 1994)

V posledních desetiletích prožívá lidská společnost velmi rychlý technologický rozvoj, který zasahuje postupně do většího oblasti každodenního života. Tento akt vývoje nemíjí ani knihovnictví a knihovny. Jak zaznělo při nedávné diskuzi v Národní knihovně z úst zástupce „pirátů“, Gutenbergův knihtisk byl jen malinkým skokem oproti aktuálnímu vývoji na poli digitalizace elektronických dokumentů. Právě z tohoto důvodu by se měly knihovny zamyslet nad „sebou“ a nad svojí budoucností.

Jelikož se budoucnost rodí v minulosti, je třeba se vrátit k poslání knihoven jako takových. Kde se vůbec knihovny berou? Na co navazují? Proč jsou knihovny? A hlavně k čemu jsou? Odpovědí může být úvodní citát z Manifestu IFLA/UNESCO o veřejných knihovnách [IFLA/UNESCO Public Library Manifesto, 1994].

Poslání knihoven

Hnacím motorem rozvoje lidské společnosti jsou touhy, zvědavost po poznávání a objevování nového a neznámého. Tato skutečnost vede i k zaznamenávání nalezených informací pro budoucí generace - od pradávných maleb v jeskyních, přes hliněné destičky, papyrus, pergamen, papír až do dnešních dnů, kdy se zabýváme uchováním poznatků v podobě elektronického papíru a fenoménem digitalizace tištěných dokumentů.

Člověk je tvor společenský a jeho sociální charakter ho nutí nenechávat si své poznatky pro sebe, ale z jisté dávky vlastní kreativity svého já informuje své okolí o tom, co objevil nebo prožil. Osobní motivace může být různá. Někdo sdílí informace pro získání uznání svého okolí, jiný chce přispět k rozvoji společnosti. Jakým způsobem se však vyznat v množství napsaného a objeveného po tolika generacích? Jak roztřídit zrn od plev? Můžeme se jistě shodnout, že prohledávat takto velké množství znalostí potřebuje určitou dávku jasných pravidel, podle nichž se bude člověk řídit a obohacovat.

Tímto vstupuje branou, jejíž symbolikou může být ochrana, zrození něčeho nového, zjištění stejného, ale i objevení nových nečekaných věcí a souvislostí, které změní lidské chápání i každodenní život od základu. Právě takovou branou může být knihovna, jež disponuje touto silou změny. Výhodou je, že pro tuto změnu již nemusí dychtivý čtenář a badatel putovat daleké cesty, ale setká se s ní téměř v každé malé obci, kde navštíví místní knihovnu. K dobru celé této skutečnosti patří i možnost provádět změnu celoživotně. Není tedy odkázán jen na malou chvíli, na malý zážitek ze svého života, nýbrž může postupně růst a zdokonalovat se v různých oborech lidského poznávání. Tato otevřenost knihoven pro každého jednotlivce tak přispěje k zúšlechťení celé lidské společnosti.

Knihovna, tedy jakýsi zvláštní neviditelný živý organismus, musí být právě branou, která s člověkem něco učiní. Podstatné je, aby tento kořen byl přítomen v knihovnách. Potom můžeme s klidným svědomím reagovat na postoje a názory ne-knihovníků, že knihovna je jen místem, kde jsou knihy uloženy v regálech, a nyní, právě v době digitalizace, kdy papír jako by odcházel na zasloužený odpočinek, budou následně jen místem archivace oprašování toho starého.

Přesto se objevují názory, jež hodnotí současnou situaci vzhledem k rozvoji digitalizace knih jako tu nejlepší dobu knihoven. Otevřeně musíme konstatovat, že nevíme. Nevíme, jestli je nejlepší či nejhorší. Nevíme, zda masovým rozvojem digitalizace v podstatě nebudou

knihovny potřeba, ale myslíme si, že máme právě teď jedinečnou možnost se jako knihovny podílet na budoucnosti. Je nám dána možnost měnit. Je nám dána možnost být opět branou nového nepoznaného asi podobně jako ve filmu Hvězdná brána, kdy přesně nevíme, co nás čeká vstupem do této brány – budoucnosti. Přesto s jistou dávkou naděje vstupujeme do tajemství budoucnosti a vzájemnou dohodou – ne roztržštěností – se podílejíme na rozvoji zpřístupňování elektronických knih pro naše čtenáře.

Knihovny a elektronické knihy

Přesně před rokem proběhl pod záštitou PARTSIP seminář E-knihy v akademických knihovnách, kde jsme přednesli příspěvek na téma spolupráce vydavatelů a knihoven. Ve své době šlo spíše o vizi a ani náhodou se nám nezdálo, že by se mohla v dohledné době naplnit. Nicméně prezentace dopadla na úrodnou půdu a tuto myšlenku začali rozvíjet a v praxi realizovat další lidé zejména z knihovnického prostředí (určitě není náhodou, že někteří z nich se podílejí i na této publikaci). Již v průběhu května 2011 proběhlo první setkání s nakladatelstvím GRADA na konferenci Inforum a následovala i jednání s dalšími vydavateli. E-knihy se staly top tématem v knihovnickém prostředí.

V průběhu roku proběhla celá řada seminářů, kde se neprezentovala nejen technická zařízení a technologie spojené s tvorbou e-knih, ale šlo také o aktivní setkávání s vydavateli. Najednou byly obě skupiny na jednom fóru a snažily se pochopit druhou stranu, jejich motivaci a samozřejmě i cíle, plány a obavy. Někdy to bylo těžké. Předsudky jsou bohužel na straně vydavatelů i knihoven a nezboří se za pár hodin. Knihovny musejí pochopit, že vydavatelé si hlídají svůj byznys a možná i oprávněně se bojí o své živobytí. Není vždy úplně lehké vzdát se zažitých stereotypů a přejít na nové modely, které nejsou zárukou zisku. Nicméně i zde může platit, že riskovat se někdy vyplácí a ten, kdo zkusí něco nového, si může vytvořit konkurenční výhodu oproti ostatním. Na druhou stranu vydavatelé častou berou knihovny jako svou konkurenci. Na veřejných fórech obvykle zaznívá, že knihovny svým půjčováním tištěných knih a podporou reprografických služeb umožňují bezplatné šíření autorsky chráněných děl, což je pravda. Smyslem knihoven je umožnit uživatelům přístup k informacím. Uživatelé si mohou z dokumentů v knihovně kopírovat nebo si je naskenovat pro osobní potřebu. To vše jim umožňuje zákon. Na druhou stranu je třeba říci, že knihovny své zdroje kupují. Ročně vynakládají nemalé prostředky na pořízení knih a elektronických informačních zdrojů. Vydavatelé si často ani neuvědomují, že knihovny nakupují velkou část jejich produkce a jsou tudíž jejich významnými zákazníky. Škoda, že toto tvrzení nelze podložit nějakým seriózním výzkumem, ale čísla by to byla určitě zajímavá. Ne, knihovny nejsou konkurence, ale významný partner. Stále jsme přesvědčeni o tom, že ze vzájemné spolupráce mohou profitovat obě strany. Knihovny mohou nabízet nové a kvalitnější služby, pro vydavatele je to možnost, jak zvýšit své obraty.

Dalším problémem při šíření e-knih v knihovnách jsou samotné knihovny. Snad nikdy nebyla vidět jejich roztržštěnost tak, jako v souvislosti s touto problematikou. Knihovny mají jednu obrovskou výhodu. Jsou na vstup e-knih připraveny. Ovládají technologie, vědí, co chtějí, a také za jakých podmínek. Trochu se obrátila situace z devadesátých let, kdy vydavatelé přišli s online databázemi článků a knihovny musely přistoupit na jejich obchodní modely, pokud chtěly zachovat atraktivnost svých služeb. Dnes stojí knihovny před obrovskou výzvou. Jsou

připravené a mohou se podílet na tvorbě obchodních modelů e-knih tak, aby byly i pro ně výhodné. Problém ale je, že tato situace nebude trvat věčně. Vydavatelé ve velkém uzavírají nové smlouvy s autory a snaží se dohnat ztrátu. Pokud tedy chceme ze situace něco vytěžit, pak musíme jednat. Začít konečně spolupracovat. Věříme, že ty malé ostrůvky, které v průběhu posledního roku vznikly, se budou postupně propojovat. Pak by mohly začít fungovat nové modely typu vykoupení dokumentů do open access nebo celonárodní licence e-knih za výhodné ceny. Je to jen o tom spojit se a začít konečně mluvit mezi sebou a začít jednat s konkrétními vydavateli.

Jednou z možností je oslovit univerzitní vydavatele, kteří mají blízko k akademickému prostředí a lépe vnímají potřeby dnešních studentů a vyučujících. Velká část z nich myšlenku půjčování e-knih (zejména skript) v knihovnách podporuje, a to zejména z ekonomických důvodů. Publikování v elektronické podobě jim přináší významné úspory. Z našich osobních zkušeností se nám zdá, že univerzitní vydavatelé jsou i více připraveni po stránce legislativní. Nicméně ani někteří komerční vydavatelé se nebrání spolupráci. Jde jen o to najít vhodný model, který by vyhovoval autorům, vydavatelům a samozřejmě také knihovnám. Pokud nebude model vyvážený, nemůže dlouhodobě fungovat. Knihovny nemají neomezené rozpočty a přestanou nakupovat. Autoři za směšné honoráře přestanou publikovat, a pokud nebudou mít vydavatelé alespoň přiměřený zisk, nebudou díla vydávat. Trochu to připomíná začarovaný kruh. Bez pochopení všech zainteresovaných stran a jejich potřeb to nikdy nevyřešíme. Chápu, že vydavatel má náklady na vydání knihy, které se pohybují i v řádech stovek tisíc. Pokud ale požaduje stejnou částku za jednu knihu pro zpřístupnění v jedné instituci, pak nikdy nemůže uspět. Na takové podmínky nemohou knihovny nikdy přistoupit už jen z toho důvodu, že jeden, dva, tři a v některých větších institucích snad i více takových nákupů vyčerpá jejich roční rozpočet na akvizici. Cena pro jednu instituci by měla začínat maximálně v řádech stokorun až tisíců u žádaných titulů ve formě trvalého nákupu. Tím, že knihovny budou ve většině případů i nadále alespoň jeden výtisk pořizovat v klasické tištěné podobě, může jít o zajímavý přivýdělek pro vydavatele.

Technické řešení

Stěžejní otázkou uplynulého roku bylo také rozhraní, přes které se budou e-knihy zobrazovat. Nabízejí se systémy velkých zahraničních vydavatelů. Velkou proměnou cenové politiky prošla na začátku roku společnost EBSCO, jež zrušila své hostovací marže a cena jejich e-knih kopíruje ceny tištěných knih u vydavatelů. Příliš zajímavý není český trh pro Amazon. Největší prodejce knih na světě nabízí půjčování zatím pouze ve Spojených státech a dalších vybraných zemích. Inspirativní pro české prostředí mohou být německé služby DiViBib nebo Onleihe. Na konci loňského roku ohlásily i některé české společnosti svůj záměr nabídnout systém pro půjčování e-knih v knihovnách.

Jako první se svým plánem vystoupila společnost Wooky, která provozuje také službu pro prodej e-knih. Wooky nabízí vlastní proprietární řešení při zabezpečení elektronických knih, tablet a softwarovou čtečku do počítačů. Služba funguje od roku 2012. Za nevýhodu tohoto řešení lze považovat poměrně vysoký vstupní poplatek v řádech stovek tisíc, což je ve chvíli, kdy není garantován žádný obsah, pro knihovny poměrně nejistou investicí.

Na loňské prosincové konferenci o e-knižkách v Brně byly představeny i další připravované systémy. Velmi zajímavým se jevil např. systém Librios, který vzniká ve spolupráci společností LSE Integration a ABIS Czech. I zde je ale největším problémem obsah. Zmínit musíme i společnost eReading, jež se sice otevřeně staví proti půjčování e-knih, ale přestože nenabízí žádné speciální rozhraní, zpřístupnila například pro Knihovnu Celetná na FF UK několik titulů jejím studentům ke stažení přímo ze svého portálu. Jediným zabezpečením je social DRM. Právě v tomto přístupu vidíme budoucnost. Uživatel si bude moci stáhnout dokument a volně s ním nakládat v mezích zákona. Neměl by být problém, aby si uložil e-knihu do své čtečky, tabletu nebo jen na PC, případně si z ní udělal několik kopií. Důležité však je, aby tak činil pouze pro svou osobní potřebu. Tady musí hrát svou roli knihovna, která nejenže umožňuje přístup k různým zdrojům ať už v tištěné nebo elektronické podobě, ale zejména musí dbát na osvětu v oblasti ochrany duševního vlastnictví.

Proměny trhu s elektronickými knihami

Je také třeba si položit otázku, co se stane ve chvíli, kdy se knihovny a vydavatelé nedomluví. Domníváme se, že pro knihovny to zase takový problém nebude. Současná právní úprava jim dovoluje provozovat služby jako E-prezenčka, kdy se nabízí elektronická kopie dokumentu v místě samém. Bez vzdáleného přístupu není tato služba pro studenty atraktivní, ale v případě nedostupnosti titulu ji využívají. Přizpůsobí se i uživatelé knihoven. Většinou si mohou dokumenty kopírovat nebo i bezplatně skenovat. Již dnes je patrný nárůst skenování na úkor kopií. Neděláme si iluze, že by si uživatelé vše digitalizovali pouze pro svou osobní potřebu, ale daleko více zapojí sociální rozměr a budou si mezi sebou materiály sdílet na různých úložištích a sociálních sítích. Určitě to nepovede k tomu, že by si šli knihu koupit. Z toho nám logicky vyplývá, že to může být do budoucna pro vydavatele zcela zásadní problém. Je načase změnit myšlení a nabídnout uživatelům fungující trh e-knih za rozumné ceny, což se již částečně naplňuje, a třeba i přenést část nákladů na knihovny v podobě platby za možnost půjčování e-knih s možností tisku pro uživatele.

Je zde ještě jeden aspekt, který vydavatele ohrožuje, a to je self-publishing. Dnešní prostředí internetu umožňuje autorům vydat si knihu sám v elektronické podobě prostřednictvím služeb jako Issuu.com nebo Scribd. Vydavatelé často argumentují složitostí přípravy knihy k tisku a do elektronické podoby. Autor prý není schopen vydat dokument kvalitně sám. To je ale velký omyl. Dnes existují systémy, kdy za použití jednoduchých šablon může autor vytvořit zcela profesionální dokument. Vystavit ho v prostředí internetu pak již nebývá žádným problémem. Mnohé publikační systémy mají integrovanou i platební bránu. V současnosti v Česku neexistuje lokální řešení, nicméně i to je jen otázkou času. Za čas by tak autoři mohli i u nás publikovat sami. Motivací jim budou i vyšší zisky, o které se nebudou muset dělit s vydavatelem, a rychlé publikování na jedno až dvě kliknutí. Vydavatelé jsou do jisté míry zárukou kvality. Produkují především věci přinášející zisk. Téměř všichni stávající zprostředkovatelé e-knih neumožňují publikování jednotlivcům právě z důvodu zachování kvality. Self-publishing ale může významně změnit trh a toto vydavatelé neradi slyší. Vždyť kdo rád přichází o práci a své zisky?

A přesto o zisky vůbec nemusí přijít. Stačí se z rádoby konzervativního vydavatele stát inovativním. Jednou z cest je postoupit knihovnám starší verze publikací, které již neplánují

vydat (out of print texty), které by mohly být uloženy v národním registru publikací. Na tuto databázi napojit všechny knihovny, kde by bylo možné si tyto dokumenty prohlížet online, popřípadě si nechat vytisknout požadované strany. Cena by byla výsledkem dohody mezi nakladatelem, knihovnou a autorem. Ve svých úvahách o budoucnosti e-knih můžeme postupit ještě dál. Pokud si uživatel přinese hardwarové zařízení, jež umožňuje zobrazit e-knihy, proč mu nedovolit nahrát si do něj obsah na základě registrace v knihovně nebo mu neumožnit vzdálený přístup z domova. Obdobně to funguje v akademických knihovnách při využívání elektronických knih od zahraničních vydavatelů.

Přesto se nakladatelé dál obávají vydat se plně na cestu e-knih. Některé knihovny mají dobré zkušenosti se sponzoringem při financování nákupu elektronických informačních zdrojů. Proč tedy nevyzkoušet podobný model zapojení velkých nadnárodních společností či domácích firem (např. z oblasti finančnictví a telekomunikací), které by spolufinancovaly vydávání elektronických knih. Některé stránky publikace by pak mohly obsahovat reklamu na jejich produkty a služby. Podobně to již funguje u producentů softwaru. Náklady by se sponzorům brzy vrátily. Firmy by tak mohly mít i dobrý pocit, že přispěly ke zkulturnění jedinců ve společnosti a nakladatel by nenesl sám celou tíhu nákladu na výrobu e-knihy.

Inovativní nakladatelé, inovativní knihovny

I knihovny by mohly přispět k inovaci. Nemusíme ani brouzdat ve vzdálené budoucnosti, stačilo by vytvořit aplikace pro chytré telefony propojené s uživatelským účtem knihovny. Pomocí QR kódu by si čtenář nasnímal knihy, které si chce přečíst. Po přihlášení do svého čtenářského konta by se mu zobrazily publikace v elektronické podobě ke stažení, jež jsou ve fondu jeho knihovny, nebo seznam knihoven, kde daný dokument získá. U každého záznamu by mohla být k dispozici obálka, anotace, recenze nebo citace s možností exportu do citačního software.

A proč vůbec ještě chodit do knihovny, když může být seznam e-booků vystaven na webu knihovny a jednoduchým kliknutím na odkaz se otevře plný text dokumentu, který uživatel právě potřebuje ke studiu? Dostáváme se zpět k otázce položené již na začátku. Co tedy s knihovnou? Budou pracovníci knihoven jen utírači prachu? Budou naši uživatelé izolováni doma, tloustnout z pohodlnosti a tím zatěžovat náš zdravotnický systém a statní rozpočet? Budeme s přáteli komunikovat jen přes sociální sítě? Zdá se Vám to příliš negativní? Přijmeme s klidem i takovou vizi. Během staletí lidských dějin vzniklo a zaniklo mnoho dobrých věcí. Každý předěl však může být výzvou a novým začátkem.

Máme systémy na půjčování, ale nemáme knihy. Poskytnou je vydavatelé, nebo ne? Zdarma, přes sponzory, formou ročního předplatného, vykoupením do open access, zpoplatněním výpůjček elektronické verze pro čtenáře nebo nějak jinak?

Uvědomme si jistou dávku paralely s hudebním a filmovým průmyslem. Co se stalo s drahými CD a DVD? S množstvím prodejen a vydavatelů? Vysoké ceny a různé pokusy prodávat zabezpečený sortiment interpretů otrávil uživatele natolik, že místo toho, aby se uživatelé naučili levně a jednoduše nakupovat hudbu a filmy, propadli plně stahování z nelegálních serverů. Nejvíce tím utrpěl právě hudební průmysl. Kupování DVD našťěstí jistou formou zachraňuje prodej na novinových stáncích za přijatelné ceny kolem 50 Kč. Uživatelé přestávají

mít potřebu si filmy vypalovat. Po krušných letech se objevuje i na české hudební scéně paprsek naděje. Je jím služba MusicJet, na níž se spolupodílí Seznam.cz, kde lze bez poplatku poslouchat online hudbu různých interpretů. I u nás je již dostupná služba iTunes od společnosti Apple. Apple pochopil, že je pro něj výhodnější zavést zajímavý obchodní model pro uživatele v kombinaci s jednoduchým rozhraním systému. Uživatelé tak nebrouzdají po fórech, kde si mohou hudbu stáhnout, ale jednoduše si za pár centů koupí hudbu na jedno kliknutí.

Pokud vydavatelé argumentují tím, proč by se e-knihy neměly půjčovat, často hovoří o morálce. O chování každého z nás, které se má řídit podle určitých společensky daných norem. Jenže zde narazíme na rozsáhlou problematiku fenoménu internetu jako celku. Jak se vlastně sám chovám na internetu? Nestává se místem nezřízeného já, kdy se projevuji jinak než v reálném fyzickém životě? Někdy ano. Vždyť je to tak sladce jednoduché kopírovat digitálně! Problém ale je, že se opomíjejí hranice uvědomění si přechodu (vstupní brány) z fyzického do virtuálního světa. I v elektronickém světě se však jedná o skutečnost reálnou. Ve zdravé společnosti mají základní invenci chování předat další generaci rodiče. Knihovna tuto roli nesplňuje, ale může být místem, kde se problémy spojené s digitálním věkem řeší. Knihovny mohou vychovávat své uživatele v tom, jak se správně chovat na internetu a také, jak nakládat s elektronickými dokumenty v souladu s právními a etickými normami.

A ještě jedna podstatná věc. Digitální svět je nabitý informacemi a zároveň velmi dynamický a proměnlivý. To, co je dnes přístupné na internetu, je čitelné díky aktuálně používanému softwaru, který spolupracuje s určitou konfigurací hardwaru. Kde však máme záruku, že všechny informace půjdou zobrazit i za pár let? Již nyní je potřeba investovat nemalé částky do trvalé udržitelnosti, do velkých úložišť se zálohováním, migraci textů do nových formátů apod. Kromě technické stránky musíme brát na zřetel i lidský faktor. Internet nerespektuje hranice států, i když se tuto skutečnost snaží některé země formou regulací změnit. Jde o svět bez bariér, který mohou ohrožovat různě velké zájmové skupiny třeba formou cílených útoků na významné servery. Kde pak máme záruku, že se dostaneme ke svým dokumentům? V kombinaci všech těchto faktorů může kdykoliv v budoucnosti nastat digitální tma a třeba si nepřečteme vůbec nic. Tedy vlastně přečteme. Ty papírové knihy, které při slušném zacházení vydrží déle než my.

... a stejně je zdigitalizujeme pro budoucí generace!

Použitá literatura

IFLA/UNESCO Public Library Manifesto [online]. 1994. [Paříž, Haag]: IFLA, UNESCO, latest revision November 3, 2004 [cit. 2012-04-11]. Dostupné z: <http://archive.ifla.org/VII/s8/unesco/eng.htm>. V citaci byl použit český překlad Jindřicha Pilaře dostupný na adrese http://knihovnam.nkp.cz/sekce.php3?page=03_Leg/Manifest_UNESCO.htm.

2

Obchodní modely zpřístupňování e-knih v knihovnách

Mgr. Martin Hanák, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Knihovny v ČR cítí jako svou povinnost zpřístupňovat nejen tištěné, ale i elektronické knihy. Na e-knihy bohužel nemůžeme aplikovat modely jako u textů dodávaných na fyzickém nosiči (papír, CD). Také elektronické informační zdroje (časopisy, články) se řídí často jinými zákonitostmi. Knihovny by chtěly e-knihy půjčovat a nakladatelé prodávat. Zde si dovolím malé zjednodušení: Jako partnery knihoven budu uvádět nakladatele, i když se v praxi jedná i o distributory a poskytovatele nebo i o samotné autory vydávající si svou e-knihu sami. A navíc akademické knihovny mohou být v obchodním modelu i na straně prodávajícího, protože jejich domovská instituce sama produkuje e-knihy.

Jako se snadno nachází obchodní modely pro jiné zboží nebo služby, tak je nesnadné uvést do života půjčování e-knih – tedy e-výpůjčky. Knihovny mají dlouholeté zkušenosti se zaváděním nových služeb založených na moderních technologiích. A tak nevidí problém ani v e-výpůjčkách. Zakoupí obsah, použijí nebo nově definují standardy a postupy, propojí systémy a proškolí své uživatele. Nakladatelé také musí připravit a realizovat mnoho činností, ale navíc je silně tíží ekonomické obavy.

Nastavení obchodního modelu vychází z celkové situace týkající se e-knih, proto se v tomto textu nemůžeme omezit pouze na ekonomickou stránku. Musíme se nutně zabírat kontextem – tedy popsat a zohlednit reálnou situaci v ČR. A z ní zkusit definovat návrhy pro obchodní realizaci e-výpůjček. Budoucí modely se musí vypořádat se stávajícími překážkami a výzvami.

V následujícím textu nejprve vyjmenuji několik omezení, se kterými se nakladatelé i knihovny musí vypořádat. Popíši podstatný negativní rys doprovázející e-knihy a tím je obava z ekonomické udržitelnosti publikování digitálních knih. Ve třetí části se pokusím navrhnout, z jakých základních principů se může sestavit konkrétní obchodní model. Čtvrtá část obsahuje způsoby, jak vypočítat cenu e-výpůjčky tak, aby odrážela současné náklady knihoven v oblasti cirkulace tištěných knih. V poslední části představím obchodní modely zahraničních poskytovatelů, kteří nabízejí zpřístupňování e-knih již několik let.

Situace v ČR: překážky na cestě

Rozšiřování e-knih je doprovázeno omezeními, které celý proces zdržují a mnohdy i ohrožují. Náklady na úspěšné vyrovnání se s nimi budou nakladatelé zahrnovat do svých obchodních modelů. Zde jsou nastíněny některé překážky.

- a)** Nakladatelé i knihovny pohlíží na e-knihy jako nedostatečně ukotvené v právním řádu (autorském zákoně). Vidí potřebu navazujících právních výkladů, které nemusí vyznít vždy shodně. Aby tento nedostatek kompenzovali, musí nakladatelé dobře zpracovat licenční smlouvy s autory.
- b)** Většina nakladatelů nemá ve smlouvách s autory definováno digitální šíření jejich děl. Musí tedy vypracovat nové smlouvy nebo doplnit stávající.
- c)** Technologické zajištění e-výpůjček vyžaduje určité množství investic a v případě půjčování přes vlastní knihovní systém také vymyšlení nového řešení. Knihy je třeba převést do kvalitní digitální podoby, což je finančně i časově náročné. Toto vše ale považuji za zvládnutelné.
- d)** Model technické realizace do jisté míry následně ovlivní podobu obchodního modelu. A technické náklady se také promítnou do finanční stránky obchodního modelu.

- e)** Když pomíneme volná díla, tak nakladatelé požadují ochranu svých e-knih. Toto je jedna z překážek v rozšíření e-vypůjček. Nikdo není schopen odhadnout, jak masivní bude zneužití e-knih. Tedy jaký bude poměr mezi legálně koupenými/půjčenými e-knihami a těmi nelegálně staženými.
- f)** Jak moc zabezpečit e-knihy proti zneužití?
- Pokud zvolíme nejvíce komfortní off-line zabezpečení (ochranu), realizované pomocí sociálního DRM, tak se e-vypůjčky rychle rozšíří a někteří čtenáři za ně budou ochotni i platit. (E-vypůjčky si v ideálním případě čtenář nemusí rezervovat – stáhne si je ihned bez čekání a navíc nebude nikdy platit pokutu, protože nepřekročí výpůjční lhůtu.) Při masovém rozšíření e-vypůjček by knihovna dokonce mohla ušetřit provozní prostředky, protože by část dosavadních nákladů nesli čtenáři. Toto je nezanedbatelný aspekt, kdy nadšení z nové technologie přinášející čtenáři další výhody může snížit náklady knihovny. To ale jen v případě abnormálně nezvýšených požadavků ze strany nakladatelů.
 - Pokud zvolíme prostředky, které chrání e-knihu v maximální míře, např. kombinace on-line čtení s nutností autentizace, tak razantně klesá komfort a praktické využití. Nicméně se očekává, že časem bude on-line připojení běžně dostupné a tyto způsoby zabezpečení mohou čtenáři bez výhrad plně akceptovat.
 - Pokud se budou půjčovat e-knihy opatřené různými typy ochrany, tak to bude čtenáře odrazovat. A knihovna bude muset vynakládat větší úsilí na školení než v případě jedné ochrany. Čím méně typů ochrany, tím lépe pro čtenáře a knihovny. Ale tím větší imperativ pro nakladatele, aby používali (nejlépe) jen jeden typ ochrany.
- g)** Knihovny nechtějí nést smluvní závazek, navrhovaný některými nakladateli, že zamezí zneužití e-knihy svými čtenáři. Knihovny nemají důvod k nelegálnímu jednání, ale nemohou na sebe vzít odpovědnost za chování svých čtenářů.
- h)** Co většina vlastníků práv skrytě tuší, tak nyní vyjádřím explicitně. Každou ochranu lze překonat a tím dílo následně zneužít. Čím více e-knih se s určitou ochranou prodá nebo vypůjčí, tím více stoupá riziko jejího prolomení. Jako rozumné se jeví, i ze zkušeností s hudbou a filmem, doufat, že pokud čtenář získá e-knihu za nízkou cenu a jednoduchým způsobem, tak nebude mít důvod dílo zneužít.

Část z uvedených překážek lze překonat pomocí finančních a časových investic. Část z nich lze hůře ovlivnit a právě tyto budou vyžadovat odvážné kroky nakladatelů do nejistoty. V průběhu času ale bude možné měnit nastavení modelů a tím reagovat na jednání čtenářů.

Ekonomické obavy

Nakladatelé převádějí knihy do digitální podoby, vypracovávají nové smlouvy s autory, budují systémy na prodej e-knih. Prodej ale doprovází obavy. Dospějeme do situace, kdy si jeden zákazník e-knihu koupí, vystaví na internetu a další stáhnou? Místo stovek či tisíců legálně koupených tištěných knih vytvoří zisk jen z jedné e-knihy. (Pomijím možnost souběžného prodeje tištěné i digitální verze knihy. Pokud bude vývoj pokračovat stále směrem k větší elektronizaci, tak bude digitální obsah stále více převládat.)

Samotný prodej e-knih přináší nakladatelům ekonomická rizika. Když knihovny žádají navíc ještě jejich půjčování, nejistota se zvyšuje. Riziko zneužití se půjčováním násobí a obavy

narůstají. Napřed musí nakladatelé vyhodnotit rizika a přínosy z prodeje e-knih. Pak se teprve mohou rozhodnout, jestli poskytnou e-knihy pro e-půjčování. Ekonomický model, obsahující cenu e-výpůjčky, tedy najednou vykazuje obrovský finanční rozptyl. Vždy podle míry obav konkrétního nakladatele ze zneužití digitálního obsahu. A samozřejmě také podle investovaných nákladů na práva, smlouvy, technologie.

Cena za e-výpůjčku není tedy kalkulována jen jako součet nákladů a zisku nakladatele, ale také jako náhrada za případ zneužití. V ceně musí najednou nakladatel promítnout náklady na zajištění své další existence. Dostáváme se do těžko vyčíslitelných položek, které přesahují do psychologické roviny majitelů nakladatelství.

Obchodní modely

Z výše uvedeného jasně vyplývá, že o zavedení e-výpůjček rozhodují nakladatelé a ne knihovny. Jednak nakladatelé vlastní práva k šíření děl a také sami určí moment, kdy budou mít připravený model půjčování, který bude ekonomicky životaschopný.

Zatím nejrozšířenějším postojem nakladatelů k e-výpůjčkám je jejich posouvání na pozdější období. Je to pochopitelné, ale obávám se dlouhého otálení, které by vedlo ke stejnému scénáři jako v případě hudby a filmů. Uživatelé tak dlouho čekali na cenově přijatelné a jednoduché řešení, až se nakonec rozhodli jít raději nelegální cestou. A nyní nejsou spokojeni ani autoři, producenti a distributoři ani koncoví uživatelé. Těm je vyčítáno nelegální vlastnictví, ale na druhou stranu platí autorské poplatky z nosičů. Nejdůležitější články obchodního modelu jsou v případě audiovizuálních děl nespokojeny. Pro ty, kteří produkují nebo spotřebovávají digitální díla, musí být obchodní systém přínosný. Proto by se měl nalézt model, který je ziskový pro nakladatele a zároveň odpovídající možnostem čtenářů a knihoven. Toto je jeden z argumentů knihoven, kterým naléhají na nakladatele, aby umožnili zavedení e-výpůjček a nezopakovalo se chybné řešení audiovizuálních děl. Dalším argumentem je, že pokud se nakladatelé obávají masivního zneužití e-knih, tak v budoucnu je možná zachránějí právě knihovny. Ty budou jedinými platícími zákazníky, kteří budou kupovat e-knihy, aby je dále půjčovali.

Až na ojedinělé připravované pilotní projekty není dosud dlouhodobě v platnosti žádná smlouva o e-výpůjčkách s domácími nakladateli. Tedy níže uvedené modely jsou jen možné cesty a návrhy.

Připojovací poplatek nezávislý na obsahu

Protože nakladatel investoval prostředky do systému e-výpůjček a přípravy e-knih, může po knihovně požadovat poplatek za přístup k této službě. A to buď jednorázově na začátku spolupráce, nebo každoročně se opakující „údržbový“ poplatek. Nebo kombinace obou. Tento připojovací poplatek knihovna zaplatí nezávisle na počtu skutečně zpřístupněných nebo vypůjčených e-knih. Nebo může být jeho výše odvozena od jiných ukazatelů, např. od počtu čtenářů nebo velikosti instituce.

Zavedení připojovacího poplatku je možné pro technologii systém-systém i pro výpůjční portál nezávislý na informačním systému knihovny. Technologií systém-systém myslím nejjednodušší a nejkomfortnější způsob e-výpůjčky, kdy se čtenář přihlásí do OPACu své knihov-

ny, najde si e-knihu, klikne na odkaz a stáhne (zobrazí) si e-knihu. Autentizace, identifikace e-knihy, kontrola prohlešků čtenáře, nastavení parametrů výpůjčky dle pravidel knihovny, registrace e-výpůjčky a finanční transakce se provedou na pozadí a čtenář jimi není zdržován.

Paušální platba

Nakladatel může umožnit knihovně, aby si její čtenáři půjčili neomezené množství e-knih, a to výměnou za platbu za určité období. Kalkulaci tohoto modelu považuji za dosti obtížný úkol a očekávám velkou finanční náročnost. Nicméně nakladatelům by mohl do značné míry pokrýt náklady bez ohledu na faktické využití.

Platba za titul nebo za přístup

Nakladatel prodá knihovně konkrétní e-knihy nebo prodá pouze „přístupy“ ke svým e-knihám. Pro knihovnu je výhodnější nakupovat přístupy. Sami čtenáři si určí, kterou knihu si vypůjčí. A také si jednu e-knihu bude moci půjčit souběžně více čtenářů. (Předpokládám, že klasický model, kdy knihu může mít vypůjčenu současně jen jeden čtenář, nebude aplikován na e-výpůjčky.) Jedná se o nejflexibilnější variantu modelu Patron Driven Acquisition (PDA). Knihovna zbytečně nenakupuje e-knihy, o které není vůbec zájem. Nebo není zájem o tolik exemplářů. A zároveň uspokojí požadavky čtenářů v maximální míře. Dle blogu Sue Polanka nebylo 40 % tištěných knih v akademických knihovnách nikdy v oběhu [Patron Driven Acquisition in Libraries, 2011] Pokud by se podařilo nakupovat jen žádané e-knihy, tak by to byla velká úspora.

Prodej přístupů preferuji i někteří nakladatelé, protože jim umožní získat přehled o žádání titulu. Slibují si zvýšení efektivity při vydávání tištěných verzí knih, plánování počtu výtisků a jednání s autory.

Platba za trvalé pořízení

Model platby za trvalé pořízení e-knihy garantuje neomezené půjčování e-knihy čtenáři. Je to tradiční model převzatý z tištěných knih. Omezený snad jen životností knihy (která se může několikrát opravovat). Tento model je odmítán nakladateli. Cítí tlak, aby cena e-knihy byla stejná jako v případě prodeje ostatním neinstitutčním zákazníkům. Také to může vést k podporování chápání e-knihy jakožto plnohodnotného ekvivalentu tištěné knihy. Což neplatí minimálně z právního hlediska. Nakladatelé chtějí do ceny e-výpůjček promítnout náklady spojené s ekonomickými obavami, které, jak jsem zmínil, se dají jen s obtížemi odhadnout, natož přesně vyčíslit.

Je možné, aby nakladatel nastavil cenu e-knihy pro knihovnu několikanásobně výše než ostatním zákazníkům. Nebo může smluvně omezit počet e-výpůjček.

Nicméně se nevyhneme konfrontaci s možným výkladem autorského zákona, kdy se prodejem e-knihy „vyčerpá právo“, a tedy ji není možné dále půjčovat.¹

¹ V autorském zákoně č. 121/2000 Sb. je v § 14 je popsáno, že se prodejem konkrétní tištěné knihy vyčerpá autorovo právo na její rozšiřování. Knihovna tedy neporušuje zákon, pokud půjčuje dílo v hmotné podobě. E-kniha ale nemá hmotnou podobu a tak se na ni nevztahuje toto ustanovení. Nakládání s e-knihami by se mělo řídit spíše § 18 – tedy nejde o rozšiřování, ale o sdělování díla veřejnosti. V případě sdělování e-knihy se pak autorovo právo nevyčerpá a knihovna tedy případným půjčováním porušuje autorovo právo.

Pokud si knihovna koupí e-knihu, tak se předpokládá, že dostane i soubor s textem. Jenže další použití souboru je často v rozporu s použitým zabezpečením, a tak není ani technicky možné ji dále půjčovat. Nakladatel sice může dodat knihovně soubor bez zabezpečení, ale tím se zvyšuje riziko zneužití této e-knihy.

Platba za e-vypůjčku

V této kapitole bych rád představil další model, ze kterého by mohli profitovat jak nakladatelé, tak by byl akceptovatelný knihovnami. Knihovna v tomto případě zaplatí za skutečněnou e-vypůjčku. Nebo si předplatí určitý počet e-vypůjček. Knihovna e-knihu nevlastní, jen si koupí možnost jejího půjčování pro své čtenáře. Tento model se rýsuje jako velmi životaschopný. I když by ho nakladatelé rádi kombinovali s platbou za pořízení, chápanou v tomto případě spíše jako jednorázový poplatek za zahrnutí e-knihy do nabídky. V dalších odstavcích se tomto modelu budu více věnovat a pokusím se vypočítat akceptovatelný poplatek.

Knihovna platí předem nebo až poté

Nezávisle na tom, jestli se platí za titul nebo za přístup, existují dva způsoby finančního vyrovnání. Platby nakladatelům by mohly být formou předplatného (ať už ročního nebo měsíčního). A po vyčerpání limitu by došlo k zastavení e-půjčování. Takto by knihovna mohla přesně naplánovat rozpočet, ale v případě přečerpání limitu by byli nespokojeni čtenáři. Tato nespokojenost by se pak mohla řešit např. plnou finanční účastí čtenáře na ceně e-vypůjčky.

Nebo by se zaplatily až skutečněné e-vypůjčky. Zde by se ale knihovna mohla dostat do finančních problémů, pokud by zájem čtenářů byl příliš velký.

Fragmentové řešení nebo se knihovny sjednotí?

Je náročné, aby se knihovna napojovala na různé systémy e-vypůjček různých nakladatelů. Navíc s různými typy zabezpečení a různými typy čtení - off-line, s on-line autentizací, streamování. Určitě je možné napojit knihovní systémy na různé nakladatelské systémy e-vypůjček, ale vyžaduje to daleko větší nároky na investice a správu.

Domnívám se, že je přínosnější vybudovat jeden portál a používat jednu technologii a jeden typ zabezpečení. Existovaly by jednotné knihovní a účetní postupy. Portál by fungoval jako finanční clearingové centrum, což by uvítaly knihovny těch institucí, které samy vydávají e-knihy. Jednotný portál nevylučuje konkurenční prostředí. Pokud by určitou e-knihu nabízelo více dodavatelů, byla by zahrnuta nižší nabídka. Předpokládá to kontrolu nabídek v určitých časových intervalech.

Jednotný portál vyžaduje vysokou míru spolupráce mezi knihovnami a to jak při samotném návrhu, tak i během provozu. Ze zahraničních zkušeností vyplývá, že tento typ portálu, který by si knihovny samy vytvořily, není rozšířen. Knihovny spíše využívají řešení komerčních poskytovatelů.

Nakladatelé začnou půjčovat e-knihy sami

Nakladatelé nemusí ztrácet čas řešením organizačních, technických a právních otázek s knihovnami. Mohou provozovat e-vypůjčky sami. Nejzávažnějšími důvody pro spoluprá-

ci s knihovnami jsou jednak čtenáři, které nakladatel nemá a získávání nových zákazníků je náročné. Dále status knihoven jakožto institucí, kde se půjčování knih tradičně uskutečňuje. A také kvalitní informační a školicí servis, který knihovny poskytují.

Poznámky k modelům

Doposud jsem se zabýval základními ekonomickými principy, jakým způsobem může nakladatel prodat e-knihu knihovně. Výše uvedené principy je možné navzájem kombinovat a z nich pak vytvořit konkrétní obchodní model.

Výše platby za e-výpůjčku může být shodná pro všechny e-knihy nebo přístupy. Může být ale různá, a tak odrážet hodnotu e-knihy. Cena e-výpůjčky se může měnit v čase. Elektronická verze nově vydané knihy bude dražší než kniha vydaná dříve. Čím déle od zařazení e-knihy do nabídky nebo vydání tištěné knihy, tím menší bude cena e-výpůjčky.

Nakladatelé se, dle mého názoru, budou snažit prodat knihovně celé kolekce místo jednotlivých e-knih, jako jsme toho svědky u EIZ. Oborové a menší knihovny budou naproti tomu preferovat selektivní přístup na úrovni jednotlivých titulů.

Výše uvedené modely předpokládaly, že náklady na e-výpůjčku ponese knihovna. Jsem přesvědčen, že by část nákladů mohl nést i čtenář. V případě technologie systém-systém by vyúčtování čtenářského příspěvku leželo na bedrech knihovny. Nezávislý výpůjční portál by pak vyúčtoval část nákladů přímo čtenáři a zbytek zapojené knihovně. Pokud by čtenáři přistupovali do výpůjčního portálu nakladatele přímo, tak by nakladatel mohl část nákladů účtovat čtenářům a část knihovně.

Knihovny samy sobě

I v případě, že se nepodaří přesvědčit komerční nakladatele, aby umožnili půjčování e-knih, tak by bylo možné české e-knihy začít půjčovat. Některé knihovny jsou součástí institucí, které samy vydávají tištěné dokumenty. Typicky vysokoškolské knihovny. Ty by mohly vytvořit jednotný portál a finanční vypořádání by mohlo být přínosnější. Velké množství e-výpůjček by totiž probíhalo výměnou. A teprve „přebývajících“ e-výpůjčky by byly fakturovány.

Stanovení ceny e-výpůjčky

Při vyjednávání s nakladateli musí mít knihovny propočítané, jaká hodnota e-výpůjčky je pro ně akceptovatelná. Níže se zamyslíme nad různými způsoby výpočtu. Každoroční připojovací poplatky očekávají knihovny v rozmezí 5 až 10 tisíc Kč v případě jednotného výpůjčního portálu. Pokud se bude realizovat model připojení k více nakladatelům souběžně, byly by to maximálně jednotky tisíc Kč každému z nich.

V knihovní praxi se setkáváme s různě dlouhými absenčními výpůjčkami. Mohou to být dny, ale i rok. Neodvažují se odhadnout průměrnou délku výpůjční doby napříč českými knihovnami. Dovolím si kvalifikovaně odhadnout, že velká část dokumentů se půjčuje na 1 měsíc.

Následující výpočty počítají s realitou blízkých let, kdy knihovny budou vedle sebe půjčovat tištěné i elektronické dokumenty. Tedy nedojde k přechodu na výhradně digitální obsah. Tedy knihovny budou stále kalkulovat s náklady doprovázející tištěný obsah. Proto nelze odpovědně uskutečnit výpočet, kdy by se celkový rozpočet knihovny podělil počtem výpůjč-

ních operací a výsledek se považoval za maximální hranici pro cenu e-vypůjčky. A dalším důvodem pro nemožnost takto spočítat „maximální hranici“ e-vypůjčky je fakt, že knihovny nabízejí daleko širší spektrum služeb než jen půjčování dokumentů.

Inspirujeme se u tištěných knih

Žitvnost tištěné knihy odhadují někteří nakladatelé na celkem 50 vypůjčení. Myslí tím 50 prvních vypůjček – ne prodloužení. Nepočítají s možností opravy, která je levnější než pořízení nového exempláře.

Cenu tištěné knihy podělíme životností. Kniha stojí 350 Kč a odpovídající hodnota e-vypůjčky je tedy 7 Kč za 1 měsíc.

Takováto cena se zdá nakladatelům hodně nízká, protože nezahrnuje náklady související s možným zneužitím e-knihy. Proto se nebudeme zabývat hypotetickou životností, ale zkusíme nabídnout výpočet založený na skutečných nákladech knihovny.

Mzdové náklady na jednu výpůjční operaci

Pro zjednodušení si představme hypotetický budoucí vývoj, kdy bude zaměstnanec výpůjčního oddělení jen čtenáře registrovat a učit, jak si vypůjčit e-knihu. E-vypůjčky zcela nahradí operace ve výpůjčním protokolu. V praxi k takové situaci sice nedojde, minimálně z důvodu, že výpůjční oddělení poskytuje i další služby. Ale přesto si takovou situaci představme pro pochopení tohoto typu výpočtu. Sníží se osobní náklady na zaměstnance, kteří dříve realizovali výpůjční operace s tištěnými dokumenty, protože si čtenáři budou půjčovat sami on-line. A tyto ušetřené prostředky můžeme investovat do e-vypůjček. Následující výpočet tedy nepřinese ve svém výsledku odpovídající cenu e-vypůjčky, ale jen její maximální hranici. Stále mějme na paměti, že část zaměstnanců musí provádět jiné činnosti a nově se objeví náklady na technické zajištění e-vypůjček.

- Sečteme roční osobní náklady (včetně odvodů zaměstnavatele) těch pracovníků, kteří se přímo podílejí na výpůjčních operacích. Tedy včetně skladu. Ten sice přímo nepůjčuje, ale na vypůjčce a vrácení se podílí.
- Výsledné číslo podělíme součtem prvních vypůjček, prodloužení a vrácení za jeden rok. Zde započítáme i samoobslužné operace, protože se pracovníci podílejí na obsluze a školení. Také započítáme prodloužení uskutečněné čtenáři, protože i toto musí pracovníci čtenáře učit.

Roční osobní náklady na výpůjční pracovníky vydělíme celkovým počtem výpůjčních operací za rok.

Abychom uvedli alespoň jedno konkrétní číslo, dovolím si prezentovat výsledek výpočtu pro Akademickou knihovnu Jihočeské univerzity (AK JU) za rok 2011.

Osobní náklady na jednu výpůjční operaci činily 10,7 Kč. Takováto částka by mohla odrážet vyšší měsíční e-vypůjčky.

Náklady na správu dokumentu

Mzdy jsou sice nejvyšší nákladovou položkou, ale ne jedinou. Měli bychom přičíst také náklady na správu dokumentu (skladování, čip/proužek/štítek, revize). Nelze je ale započítat v plné

výši (jednorázově). RFID čip/EM proužek/papírové štítky/oprava se neaplikují při každém vypůjčení, proto by se pořizovací náklady měly podělit výše zmíněnou odhadovanou životností tištěné knihy (50 prvních vypůjčení). K tomu je nutné přičíst náklady na aplikaci čipu (plus programování), proužku, papírových štítků a provádění revizí.

Správa dokumentu navýší náklady na vypůjčku v AK JU o 1 Kč. Maximální cena měsíční e-vypůjčky by měla být 11,7 Kč.

V případě tištěných dokumentů musíme počítat také s náklady na samotné skladování (prostory, energie, údržba), jenže jejich započítáním bychom se dostali do vzdálené budoucnosti, kdybychom ve vypůjčném procesu rezignovali na jakýkoli tištěný dokument. Takovou situaci vidím v hodně vzdáleném horizontu, a proto také nemůžeme ekvivalent těchto nákladů v našem výpočtu pro příští roky uvádět.

Čtenář si rád zaplatí za okamžité dodání e-knihy

Lze předpokládat, že nakladatelé s tak nízkou cenou za jednu e-vypůjčku nebudou souhlasit. Některé knihovny mají zpoplatněné rezervace. Vycházejí z předpokladu, že když čtenář dnes platí za skutečněnou rezervaci, tak se nebude zdráhat zaplatit tutéž částku za e-knihu, na jejíž předchozí vrácení navíc nebude muset čekat. V knihovnách se můžeme setkat s cenou i 10 Kč. Takováto knihovna by pak byla ochotná zaplatit za e-vypůjčku 15 až 20 Kč, protože by část nákladů naučtovala čtenáři.

Zahraniční modely zpřístupňování e-knih

Čeští nakladatelé a knihovny se mohou inspirovat v zahraničí, kde již několik let fungují portály na půjčování e-knih. Drtivou většinu provozují sami nakladatelé nebo poskytovatelé. Čtenář si pak e-knihu půjčuje mimo prostředí informačního systému své knihovny a pracuje v odlišných systémech s rozdílnými typy formátů a zabezpečení.

Níže uvedené systémy e-vypůjček představují mnoho různých cest pro efektivní půjčování elektronických dokumentů.

DiViBib

Tento poskytovatel nabízí on-line půjčování různých typů digitálních médií. Knihovna, která chce svým čtenářům umožnit přístup k těmto dokumentům, zaplatí paušální poplatek. Následně má možnost zakoupit jednotlivý titul nebo kolekci. E-kniha může být půjčena v jednom okamžiku jen jednou [Libraries at the click of a mouse: online lending, 2011]. Pokud chce knihovna umožnit souběžné půjčování jednoho titulu, musí si koupit odpovídající počet exemplářů [DRM, e-books and a norwegian version of DiViBib, 2007]. Model tedy odpovídá tištěným dokumentům.

eBooks-Library

eBooks-Library je jeden z největších depozitářů e-knih zahrnující významná světová literární díla, historické dokumenty a fotografie [Products, 2003]. Knihovna pro své čtenáře zaplatí roční předplatné celé kolekce textů a její čtenáři si mohou stáhnout jakékoliv množství e-knih. Cena předplatného se odvíjí od počtu čtenářů knihovny.

Ebrary

Tato platforma nabízí specializované monografie, které pokrývají celou akademickou sféru [Ebrary, 2003-2010]. Knihovna může volit mezi několika způsoby, jak pořídit elektronický obsah [Model Overview, 2012]:

1. Předplatné kolekce, a to s neomezeným víceuživatelským simultánním přístupem. Cena závisí na počtu koncových uživatelů (FTE).
2. Knihovna koupí (trvale) konkrétní e-knihu. Cenu stanoví nakladatel za jeden titul, který může využívat jeden čtenář. Nebo knihovna zaplatí 150 % ceny a následně ji může souběžně využívat neomezený počet čtenářů. Zákazník hradí roční režijní poplatek za hosting (online přístup).
3. Patron Driven Acquisition. Knihovna nabídne svým čtenářům zdarma kolekci e-knih na základě určitých kritérií (téma, rok vydání, vydavatel apod.). Kniha je objednána automaticky poté, co je využita určitým způsobem (stažení, prohlédnutí nebo vytištění několika stran apod.), nikoliv tedy na základě např. požadavků čtenářů.
4. Krátkodobá výpůjčka na 1 nebo 7 dní. Knihovna zaplatí až za uskutečněné výpůjčky.

EBSCO

Společnost EBSCO nabízí rozsáhlou kolekci kvalitních e-knih od významných vydavatelů, jejichž tituly jsou hodnotné a s ověřeným obsahem [About eBooks & Audiobooks] Knihovna si může vybrat některý ze způsobů, jak zpřístupnit elektronické texty [Acquisition Options]:

1. Knihovna si koupí (trvale) e-knihu a vybere si počet současných přístupů: 1, 3 nebo neomezený. Nákup je bez hostovacích či udržovacích poplatků a cena knihy je shodná s ceníkem individuálních vydavatelů [LIBRARY JOURNAL. LAGUARIA, 2012].
2. Krátkodobá výpůjčka. Knihovna si titul nekoupí trvale, ale nabídne čtenáři možnost vypůjčit si ho na 1, 7, 14 nebo 28 dní.
3. Předplatné kolekce e-knih.
4. Knihovny se spojí do konsorcia a snáze dosáhnou na neomezený počet současných přístupů, vlastní kopii e-knihy a možnost výběru vlastních titulů.
5. Patron Driven Acquisition (PDA), kdy si knihovna vytvoří seznam titulů a vystaví jejich záznamy ve svém katalogu. Teprve až si čtenář určitý titul vypůjčí (nebo je prohlížen déle než 10 minut nebo více jak 10 stran, či z něj tiskne, kopíruje, zasílá stránky emailem), je tento zakoupen.
6. Smart PDA. Knihovna nastaví pravidla pro případ, kdy si chce více čtenářů v jednom okamžiku vypůjčit tentýž titul. V této situaci může zvýšit počet souběžných přístupů na 3 nebo neomezeně. Je to efektivní nástroj, kdy knihovna vydá prostředky až na základě přesného zájmu čtenářů a čtenář nečeká na předchozí vrácení [Patron Driven Acquisition].

HarperCollins

Významný světový nakladatel se širokým spektrem literatury poskytuje své e-knihy provideurům, kteří je nabízejí ve svých výpůjčních systémech [HarperCollins takes first step to kill off ebook libraries, 2011]. Knihovna si pořídit e-knihu tohoto nakladatele a její čtenáři si ji mohou vypůjčit maximálně 26x. Po té si ji knihovna musí znovu koupit.

Library ideas

Společnost zabývající se distribucí e-obsahu nepožaduje po spolupracující knihovně žádný vstupní (přípojovací) ani roční poplatek. Čtenářům dané knihovny jsou nabídnuty všechny e-knihy, tedy včetně nově přidávaných [FREADING]. Počet současných přístupů není omezen. Čtenář si vypůjčí e-knihu a následně je e-vypůjčka naúčtována knihovně. Cena e-vypůjčky se snižuje s přibývajícím časem od data vydání tištěné verze [ALA Annual 2011: New Ebook Service Launched, Takes Its Inspiration from Freegal, 2011].

OverDrive

OverDrive je globální distributor digitálního obsahu, který od roku 2002 umožňuje stahovat e-knihy, audioknihy a další e-materiály [OverDrive - School Download Library FAQs, 2012]. V současné době s ním mohou knihovny dohodnout tyto formy akvizice e-knih:

1. Knihovna zaplatí poplatek za přístup k výpůjční službě u tohoto poskytovatele.
2. Dále si sestaví vlastní kolekci e-knih, za kterou zaplatí. Pro více simultánních uživatelů si musí knihovna koupit i více e-knih daného titulu.
3. Poskytovatel nabízí u titulů některých vydavatelů zakoupení neomezeného počtu souběžných přístupů.
4. Patron Driven Acquisition. Kniha je pořízena až v okamžiku, kdy si ji dostatečný počet čtenářů vybere v katalogu OverDrive [OverDrive to Streamline Platform and Expand Offerings, 2011].

Ovid

Platforma zahrnující monografie, učebnice, encyklopedie a časopisy umožňuje knihovně koupit nebo předplatit si jednotlivé tituly nebo si vybrat z předem sestavených kolekcí, přičemž počet současně pracujících uživatelů je omezený [Books@Ovid, 2003 – 2010].

Safari Books Online

Společnost ProQuest vytvořila tuto on-line službu, ve které čtenáři najdou ekonomické a technické tituly [Safari Tech Books Online, 2003 - 2010]. Knihovna předplatí e-knihy dle vlastního výběru. Každý titul má určitou hodnotu (tzv. slot). E-knihy mohou být po 30 dnech vyměněny za jiné se stejnou hodnotou.

Skoobe

Společný projekt dvou vydavatelských domů nabízí k vypůjčení německy psané e-knihy [Skoobe Launches in Germany – Publishers Do Like eBook Rentals, 2012]. Služba je poskytována přímo čtenáři – tedy bez účasti zprostředkovávající knihovny. Za měsíční poplatek si uživatel může půjčit až 2 e-knihy současně (prvních 10 tisíc uživatelů si až do 1.3.2013 může půjčit až 5 e-knih najednou), a to až na 3 různých zařízeních. Pokud jednu knihu vrátí, může si vypůjčit jinou. Konkrétní titul si může čtenář půjčit na dobu, kterou si sám určí, a počet opakovaných vypůjčení si také zvolí sám [Skoobe – die mobile Bibliothek, 2012].

Springer

Producent nabízí specializované monografie a encyklopedie z různých oborů, a to dvěma formami akvizice:

1. Knihovna si vybere jednu z připravených tematických kolekcí a zaplatí za trvalý nákup e-knih a získá neomezený počet současných přístupů [Springer eBooks, 2003 – 2010].
2. Pay-Per-View model umožňuje zaplatit např. jen za jednu kapitolu z knihy [Pay-Per-View].

World eBook Library

Databáze odborných, vzácných a specializovaných e-knih a e-dokumentů z mnoha jazykových oblastí je rozčleněna do 125 kolekcí [World eBook Library, 2003 – 2010]. Poskytovatel nabízí jen celou svou kolekci pro neomezený počet současných uživatelů. Není možné vybrat si jednotlivé tituly. Knihovna se rozhodne pro předplatné nebo trvalý nákup.

Dočkáme se rozšíření e-vypůjček?

Někteří nakladatelé uvažují o ceně e-vypůjčky řádově v desítkách korun. A často jen na dobu 14 dní. Promítají do ceny náhradu za ušlý zisk ze zneužitých e-knih. Cenové očekávání knihoven jsme si vypočítali v předcházející kapitole. Ano, ceny se liší výrazně.

Očekávám různé směry vývoje. Buďto budou nakladatelé trvat na vysoké ceně a pak nedojde k rozšíření e-vypůjček. Nebo na základě svých dobrých zkušeností s prodejem e-knih přestanou kalkulovat náhradu za nelegální kopie e-knih a přistoupí na nižší cenu. Toto ale ovlivní jen samotní čtenáři e-knih svým poctivým jednáním.

Stále je možná další varianta v podobě půjčování e-knih pouze od akademických nakladatelů. Nebo si komerční nakladatelé vytvoří vlastní výpůjční systémy nezávislé na knihovnách a budou půjčovat čtenářům přímo. V každém případě by bylo škoda nevyužít nových možností v podobě půjčování e-knih.

Použitá literatura

About eBooks & Audiobooks. In: *EBSCO Publishing -- EBSCOhost Online Research Databases* [online]. [cit. 2012-03-06]. Dostupné z: <http://www.ebscohost.com/ebooks/about>

Acquisition Options. In: *EBSCO Publishing -- EBSCOhost Online Research Databases* [online]. [cit. 2012-02-02]. Dostupné z: <http://www.ebscohost.com/ebooks/acquisition-options>

ALA Annual 2011: New Ebook Service Launched, Takes Its Inspiration from Freegal. In: *Library Journal — Library News, Reviews, and Views* [online]. 24. 6. 2011 [cit. 2012-02-02]. Dostupné z: http://www.libraryjournal.com/lj/community/ala/891114-448/ala_annual_2011_new_ebook.html.csp

Books@Ovid. In: *AiP - Albertina icome Praha* [online]. 2003-2010 [cit. 2012-02-02]. Dostupné z: <http://www.aip.cz/titul.php?titul=1289>

DRM, e-books and a norwegian version of DiViBib. In: *Librarian 1.5* [online]. 6. 8. 2007 [cit. 2012-02-08]. Dostupné z: <http://lib1point5.wordpress.com/2007/08/06/drm-e-books-and-a-norwegian-version-of-divibib/>

Ebrary. *AiP - Albertina icome Praha* [online]. 2003 – 2010 [cit. 2012-03-06]. Dostupné z: <http://www.aip.cz/titul.php?titul=1665>

FREADING. In: *Library Ideas, LLC. | Vienna, VA 22180* [online]. [cit. 2012-02-02]. Dostupné z: <http://www.libraryideas.com/freading.html>

HarperCollins takes first step to kill off ebook libraries. In: *The Digital Reader; The Best News and Info on Ebooks and eReaders* [online]. 25.2.2011 [cit. 2012-02-02]. Dostupné z: <http://www.the-digital-reader.com/2011/02/25/harpercollins-take-first-step-to-kill-off-ebook-libraries/>

Libraries at the click of a mouse: online lending. In: *Montreal - Welcome to the Goethe-Institut in Montréal - Goethe-Institut* [online]. 2011 [cit. 2012-02-07]. Dostupné z: <http://www.goethe.de/ins/ca/mon/bib/onl/en8646262.htm>

LIBRARY JOURNAL. LAGUARIA. In: *EBSCO Publishing - EBSCOhost Online Research Databases* [online]. 1.2.2012 [cit. 2012-02-21]. Dostupné z: www.ebscohost.com/uploads/ebooks/pdf/Ebsco_lj2012.pdf

Model Overview. *Ebrary* [online]. 2012 [cit. 2012-02-02]. Dostupné z: <http://www.ebrary.com/corp/models.jsp>

OverDrive - School Download Library FAQs. In: *OverDrive - Global distributor of digital eBooks, audiobooks, music & video for library, school & retail* [online]. 2012 [cit. 2012-02-02]. Dostupné z: <http://www.overdrive.com/Solutions/Schools/K12/SDL/faqs.aspx>

OverDrive to Streamline Platform and Expand Offerings. In: *Library Journal — Library News, Reviews, and Views* [online]. 15.6.2011 [cit. 2012-02-02]. Dostupné z: http://www.libraryjournal.com/lj/home/891012-264/overdrive_to_streamline_platform_and.html.csp

Patron Driven Acquisition in Libraries. In: *No Shelf Required - A moderated discussion of the issues surrounding eBooks, for librarians and publishers* [online]. 28. 10. 2011 [cit. 2012-02-02]. Dostupné z: <http://www.libraries.wright.edu/noshelfrequired/2011/10/28/patron-driven-acquisition-in-libraries/>

Patron Driven Acquisition. In: *EBSCO Publishing - EBSCOhost Online Research Databases* [online]. [cit. 2012-02-16]. Dostupné z: <http://www.ebscohost.com/ebooks/patron-driven-acquisition>

Products. In: *EBooks-Library.com - Your best source for eBooks, historical documents and sheet music - all in PDF format* [online]. 2003 [cit. 2012-02-02]. Dostupné z: <http://www.ebooks-library.com/products.cfm>

Pay-Per-View. In: *SpringerLink - electronic journals, protocols and books.* [online]. [cit. 2012-02-02]. Dostupné z: <http://www.springerlink.com/help/faq/pay-per-view.mpx#1>

Safari Tech Books Online. In: *AiP - Albertina icome Praha* [online]. 2003 - 2010 [cit. 2012-02-17]. Dostupné z: <http://www.aip.cz/titul.php?titul=40>

Skoobe – die mobile Bibliothek [online]. 2012 [cit. 2012-03-08]. Dostupné z: <https://www.skoobe.de/>

Skoobe Launches in Germany – Publishers Do Like eBook Rentals. In: *The Digital Reader - The Best News and Info on Ebooks and eReaders* [online]. 1.3.2012 [cit. 2012-03-08]. Dostupné z: <http://www.the-digital-reader.com/2012/03/01/skoobe-launches-in-germany-publishers-do-like-ebook-rentals/>

Springer eBooks. In: *AiP - Albertina icome Praha* [online]. 2003 – 2010 [cit. 2012-02-02]. Dostupné z: <http://www.aip.cz/titul.php?titul=1462>

World eBook Library. *AiP - Albertina icome Praha* [online]. 2003 – 2010 [cit. 2012-02-02]. Dostupné z: <http://www.aip.cz/produkt.php?produkt=4425>

3

Půjčování e-knih z hlediska autorského práva

Mgr. Věra Jurmanová Volemanová, Ústřední knihovna Filozofické
fakulty MU

Následující text by měl posloužit k základní orientaci v oblasti půjčování e-knih², neboli elektronického půjčování, z hlediska českého autorského práva. Než se však dostaneme k podstatě věci, podívejme se, jaká pravidla platí v autorském právu, jak „funguje“ dle autorského zákona³ půjčování tradičních tištěných knih a jak se půjčování tradičních a elektronických knih liší.

Obecný princip a zásady autorského práva

Autorské právo jako systém je postaveno na principu, že práva k dílu náležejí autorovi a (po) užití díla je podmíněno souhlasem autora⁴. Autorský zákon ale zároveň stanovuje, že za definovaných okolností (výjimek) je možno užití díla i bez souhlasu autora, a to proto, že takové užití se za užití z hlediska autorského zákona vůbec nepovažuje⁵ nebo proto, že v definovaných okolnostech jsou zákonem omezena autorova práva (a tím de facto nahrazen souhlas s užitím).

Pokud se jedná o druhý případ (nahrazení souhlasu autora), pak zákon také určuje, zda autorovi náleží za definovaný způsob užití díla náhradní odměna⁶ či nikoliv⁷.

Pro výjimky z práva autora k jeho dílu stanovuje zákon obecná pravidla, v jejichž kontextu mají být výjimky chápány a vykládány. Tato pravidla jsou vyjádřena v § 29 a jejich obsahem je zejména tzv. tříkrokový test. Vyjadřuje, že:

1. výjimky z práva autora k jeho dílu mají být uplatňovány **jen ve zvláštních, zákonem uváděných případech**
2. výjimky z práva autora k jeho dílu mají být uplatňovány jen tehdy, když **užití díla konané na základě výjimky není v rozporu s běžným způsobem užití díla**
3. výjimky z práva autora k jeho dílu mají být uplatňovány jen tehdy, **když užitím díla konaným na základě výjimky není nepřiměřeně zasahováno do oprávněných zájmů autora.**

§ 29 také stanovuje, že všechna omezení a výjimky z práva autora k jeho dílu se vztahují pouze na zveřejněná díla⁸.

2 E-knihami jsou myšleny elektronické soubory, jejichž obsahem je text, ilustrace atp.

3 Zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů. Dále v textu uváděn pouze jako autorský zákon, příp. jen jako zákon.

4 Popř. jiného držitele autorských práv, zejména dědice, pokud autor již není naživu.

5 § 30 – užití díla pro osobní potřebu.

6 Např. § 30a – vytvoření rozmnoženiny na papír (odměnu platí osoba, která si rozmnoženinu vytváří (v ceně kopie/rozmnoženiny), popř. pro niž je rozmnoženina vytvářena; nebo § 37/2 – půjčování vydaných děl v knihovnách, archivech, muzeích, galeriích, (vysokých) školách a dalších nekomerčních vzdělávacích institucích (odměnu platí jednou ročně stát podle počtu uskutečněných výpůjček).

7 Např. § 31 – citace; nebo § 35 – užití díla při občanských obřadech, náboženských obřadech, úředních akcích pořádaných veřejnou správou, školních představeních a užití tzv. školních děl pro další vnitřní potřebu školy.

8 Ale např. v knihovně licenci, konkrétně v § 37/2, je uvedeno, že ustanovení, kterým se povoluje půjčovat v nekomerčních vzdělávacích zařízeních autorská díla, se vztahuje pouze na díla vydaná. To znamená ještě větší zpřísnění, než je uvedeno v § 29.

Nutno ještě dodat, že výše zmiňovaná práva autora k jeho dílu se dělí na právo osobnostní⁹ a právo majetkové.

Právo majetkové znamená kontrolu nad užitím díla konaným jakoukoliv jinou osobou než autorem (vyjma zmiňovaných zákonných omezení práv autora). Příklady užití (nikoliv úplný výčet) jsou uvedeny v § 12 a následujících §§. Majetková autorská práva bývají konkrétně komerčně využitelná. Právo majetkové trvá po dobu života autora a následně 70 let po jeho smrti – je předmětem dědictví.

Vše, co je výše uvedené a co bude následovat, se tedy obecně týká děl, vůči kterým ještě neuplynula lhůta trvání majetkových autorských práv. Díla, vůči kterým už tato lhůta uplynula, jsou tzv. **díly volnými**. U těch je nutné respektovat osobnostní práva (viz výše), nicméně právy majetkovými už není nezbytné se zabývat – pozbyla platnost.

V praxi se však často zabýváme konkrétními provedeními, jejichž součástí bývá nejen „hlavní“ dílo, ale třeba i ilustrace nebo doslov, tzn. **díla další**, u kterých musíme dobu trvání autorských práv taktéž zohledňovat.

Půjčování tradičních tištěných knih

Půjčování patří mezi způsoby užití díla a jak již bylo výše uvedeno, jakékoliv užití díla podléhá souhlasu autora nebo jiného držitele autorských práv (majetkových), ledaže by v autorském zákoně byla obsažena zákonná licence. Takovou licenci najdeme v § 37/2¹⁰. Touto licencí získávají knihovny, archivy, muzea, galerie, školy (včetně vysokých) a příp. jiná nevýdělečná vzdělávací zařízení oprávnění k půjčování, tj. poskytování hmotného(!) originálu nebo rozmnoženiny díla k dočasné osobní potřebě, a to za předpokladu, že nebude dosaženo (třeba i nepřímého) hospodářského/obchodního prospěchu¹¹.

Výše uvedená licence je bezúplatná jen při prezenčním půjčování; v případě absenčního už bohužel nikoliv¹². Za každou absenční výpůjčku zaplatí stát 0,50 Kč¹³. Poplatek se odvádí z výpůjček ve většině knihoven¹⁴.

9 Právo osobnostní, které je samotnou podstatou autorského práva jako společenského opatření, vyjadřuje nárok autora být uváděn v souvislosti s dílem jako autor, provádět v díle změny, rozhodnout o zveřejnění díla a dožadovat se příp. toho, aby dílo bylo užíváno nikoliv dehonestujícím způsobem. Právo osobnostní je svázáno s osobou autora a není předmětem dědictví. Podstatou však trvá i po smrti autora – v tom smyslu, aby byl zachován respekt k autorovi a jeho dílu.

10 Za lomítkem číselného označení § jsou uváděna označení odstavců, příp. písmen daného §.

11 Dle Telce a Tůmy je možné poplatek vybírat, ten ale nesmí přesáhnout provozní náklady [TELEC; TŮMA, 2007, str. 208]. Knihovní zákon (zákon č. 257/2001 Sb., ve znění pozdějších předpisů) je však obecně ještě přísnější. Dle § 4/4 je možné úhradu nákladů požadovat pouze při půjčování zvukových a zvukově obrazových záznamů, při mezinárodní meziknihovní výpůjčce a při poskytnutí meziknihovních reprografických služeb. V jiných případech náhradu nákladů požadovat nelze.

12 Nutnost finanční kompenzace pro držitele autorských práv je povinně přenesena ze směrnice Evropského parlamentu a Rady č. 2006/115/ES o právu na pronájem a půjčování a o některých právech v oblasti duševního vlastnictví souvisejících s autorským právem, konkrétně z kapitoly I., článku 6.

13 Příloha č. 10 k autorskému zákonu.

14 Vyjma školních knihoven, knihoven vysokých škol, Národní knihovny ČR, Moravské zemské knihovny, Státní resp. Národní technické knihovny, Národní lékařské knihovny, Národní pedagogické knihovny Komenského, Knihovny Ústavu zemědělských a potravinářských informací, Knihovny Národního filmového archivu a Parlamentní knihovny ČR.

Nutno ještě dodat, že zákonná licence k půjčování tištěných knih se vztahuje pouze na vydaná díla, což může knihovně v některých případech způsobit komplikace.

Elektronické půjčování

Elektronické půjčování (absenční) můžeme teoreticky uskutečňovat třemi způsoby:

1. půjčovat hardwarové čtečky i s obsahem, tj. koupit např. Kindle 4 [Amazon Kindle 4 WiFi, © 2000-2012], stáhnout do něj elektronické kopie knih a půjčovat toto jako celek;
2. stahovat uživatelům elektronické kopie knih do jejich hardwarových čteček v budově knihovny;
3. umožnit uživatelům stahovat si do svých hardwarových čteček elektronické kopie knih z portálu knihovny.

Podívejme se nyní, co bychom při výše uvedených variantách nakládání s dílem podle autorského zákona učinili. Chceme elektronické knihy půjčovat. To je jeden způsob užití díla. Před tím, než ho půjčíme, ale musíme vytvořit rozmnoženinu – kopii.

Můžeme prověřit ne/možnost aplikace zákonné licence pro půjčování tradičních knih na půjčování knih elektronických (a následně to i učiníme). Nejprve však musíme prověřit, zda máme oprávnění knihu rozmnožit, abychom získali elektronickou rozmnoženinu nebo příp. další elektronickou rozmnoženinu.

Prověření možnosti vytvořit rozmnoženinu pro účely elektronického půjčování

§ 30 umožňuje vytvářet rozmnoženiny díla (včetně elektronických), nicméně nese omezení pouze na osobní potřebu fyzické osoby.

§ 30a umožňuje vytvářet rozmnoženiny díla i právníkům osobám, ale pouze v tištěné podobě a navíc výhradně pro jejich vnitřní potřebu (tzn. nešířit komukoliv dalšímu).

Ustanovení §§ 31–34 a 36 (citace, propagace výstavy uměleckých děl, užití díla na veřejném prostranství, úřední a zpravodajská licence a omezení autorského práva k dílu soubornému) nelze pro sledovaný účel použít.

§ 35 by nám v odst. 3 jistou naději dával¹⁵, ale vztahuje se výhradně na tzv. školní díla a licence je omezena jen na vnitřní potřebu školy (tj. nikoliv veřejnost).

§ 37 obsahuje v odst. 1/a oprávnění knihovny, archivu, muzea, galerie, (vysoké) školy atp. vytvářet rozmnoženiny, ale pouze pro archivní a konzervační potřeby. I zde je tedy zpřístupňování dalším osobám zapovězeno.

§ 37/1/b se vztahuje na rozmnoženiny tištěné, kterými jsou nahrazeny původní výtisky, jež byly zničeny nebo poškozeny a nejsou již dostupné na trhu k zakoupení.

§ 37/1/c umožňuje výše uvedeným institucím vytvořit rozmnoženinu díla a dokonce ji i dále zpřístupňovat, ale jen omezeným způsobem – na technických zařízeních¹⁶ v budově

15 „Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní vnitřní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).“

16 Široký pojem, pod kterým se v praxi nejčastěji bude skrývat počítač.

instituce k soukromému studiu nebo výzkumu jednotlivých uživatelů a pod podmínkou, že nebude uživateli umožněno získat svou vlastní rozmnoženinu, vyjma rozmnoženiny tištěné¹⁷.

Dalšími podmínkami této licence je to, že dílo musí být součástí knihovního fondu (nelze takto zpřístupňovat dílo, které před tím nebylo koupeno, předplatným, darem, výměnou či jinak získáno) a zároveň se musí jednat o dílo, ke kterému knihovnu (či jinou vyjmenovanou instituci) nevážá nějaká licenční omezení vylučující tento způsob zpřístupnění.

V praxi pak může knihovna naskenovat knihu ze svého fondu a poskytnout ji uživateli (uživatelům) ke čtení prostřednictvím počítače v budově knihovny. Nejkomplikovanějším však bývá technické řešení, které musí uživateli znemožnit opatřit si elektronickou kopii (rozmnoženinu).

Toto řešení je však možná kompromisem pro ty knihovny, které se nebudou z různých důvodů chtít pouštět do z počátku jistě komplikovaného řešení elektronického absenčního půjčování¹⁸.

Ustanovení § 37/1d, 37/2 a 3 určitě nelze pro účely vytvoření rozmnoženiny díla využít (jedná se o licence k půjčování a jejich upřesnění).

§ 37/4 opravňuje k využití obálek knih a případně obsahů (přehledů kapitol) ve veřejném knihovním katalogu. Jedná se zde tedy o rozmnoženiny, nicméně úzce vymezených částí výtisku.

(§ 37/5 je pak již pouze dodatkem k § 37/2.)

§ 38 nese název *Licence pro zdravotně postižené*. Obsahuje v odst. 1 to, po čem pátráme, tj. licenci k vytváření rozmnoženin děl a následně k jejich dalšímu zpřístupňování (včetně nehmotné – elektronické podoby), ale jak již z názvu ustanovení vyplývá, výhradně pro potřeby zdravotně postižených osob. Na veřejnost obecně licenci vztáhnout nelze.

Ani zbývající zákonné licence, § 38a (Licence pro dočasné rozmnožení), § 38b (Licence pro fotografickou podobiznu), § 38c (Nepodstatné vedlejší užití díla), § 38d (Licence k dílům užitého umění a dílům architektonickým), § 38e (Licence pro sociální zařízení) a § 39 (Užití originálu nebo rozmnoženiny díla výtvarného, fotografie nebo díla vyjádřeného postupem podobným fotografii jeho vystavením) nenesou (jak už z názvu některých z nich vyplývá) v sobě to oprávnění, které bychom pro první krok k elektronickému půjčování (tj. vytvoření rozmnoženiny) potřebovali.

Z výše uvedeného vyplývá, že za některých okolností je knihovna k vytvoření rozmnoženiny oprávněna, je však omezen způsob dalšího nakládání s rozmnoženinou. Popř. autorský zákon obsahuje licenci k vytvoření i dalšímu využití rozmnoženiny, ovšem výhradně pro omezený okruh osob; nikoliv pro veřejnost obecně.

Ale i kdybychom měli oprávnění (licenci) k vytvoření rozmnoženiny díla, mohli bychom na elektronické knihy vztáhnout licenci k půjčování děl (§ 37/2)?

Podrobně nyní varianty uvedené v podkapitole Elektronické půjčování podmínkám uvedeným v § 16 (definice půjčování), § 37/2 (licence k půjčování) a § 29 (tzv. tříkrokový test).

¹⁷ Odkaz na zákonnou licenci v § 30a/1/c, d.

¹⁸ Doporučuji však knihovnám sledovat připravovanou novelu autorského zákona, neboť v úvaze je i změna obsahu § 37/1/c a tedy i podmínek poskytování této služby.

		Půjčovat hardwarové čtečky i s obsahem, tj. koupit např. Kindle 4, stáhnout do něj elektronické kopie knih a půjčovat toto jako celek.	Stahovat uživatelům v budově knihovny elektronické kopie knih do jejich hardwarových čteček.	Umožnit uživatelům stahovat si do svých hardwarových čteček elektronické kopie knih z portálu knihovny.
[§ 16 – definice půjčování:]	hmotný originál nebo rozmnoženina	ne ¹⁹	ne	ne
	absence dosažení hospodářského nebo obchodního prospěchu	ano	ano	ano
	k dispozici na dobu určitou	ano	? (lze v knihovně při kopírování souboru zajistit?)	ano (lze softwarově ošetřit)
[§ 37/2 – licence k půjčování v knihovnách a dalších jmenovaných institucích:]	dílo vydané	ano ²⁰	ano ²¹	ano ²²
	úhrada odměny za každou absenční výpůjčku => bylo by nutno připočítávat do počtu absenčních výpůjček	lze	lze	lze
[§ 29 – tříkrokový test:]	zvláštní případ stanovený zákonem	ne	ne	ne
	rozpor s běžným způsobem užití díla	ne	ano	ano
	nepřiměřené dotčení oprávněných zájmů autora	?	ano	ano

19 Byť by se mohlo zdát, že tato varianta podmínku hmotné rozmnoženiny splňuje, nejedná se bohužel o originální podobu hmotné rozmnoženiny, pro kterou držitel autorských práv udělil souhlas s rozšiřováním.

20 Veřejná knihovna by teoreticky neměla mít ve fondu a půjčovat dílo nevydané (s výjimkou vysokoškolských kvalifikačních prací).

21 Tatáž poznámka.

22 Tatáž poznámka.

Z výše uvedeného vyplývá, že žádná z variant by bohužel nevyhověla požadavkům § 16 (definice půjčování). § 37/2 (licence k půjčování v knihovnách a dalších vyjmenovaných neziskových institucích) by ani jednou z variant sice porušen nebyl, nicméně krom výše zmíněného § 16 narážíme také při konfrontaci s § 29 (tříkrokový test).

Závěr této podkapitoly je tedy takový, že český autorský zákon neobsahuje zákonnou licenci k elektronickému půjčování a je nezbytné o souhlas s takovýmto způsobem užití (de facto v optimální variantě (stahování on-line) sdělováním díla veřejnosti dle § 18) žádat držitele autorských práv majetkových k příslušným dílům, příp. jejich zástupce.

Sjednání licenční smlouvy o elektronickém půjčování

V samotném závěru předchozí podkapitoly jsem uvedla, že v případě elektronického půjčování se vlastně nejedná o půjčování, nýbrž o sdělování díla veřejnosti podle § 18 autorského zákona²³, byť výraz půjčování můžeme pro naše potřeby i nadále používat. Terminologie v právu obecně je však pro neprávnický ošidná věc a v této podkapitole bude uvedeno, na co si dát při uzavírání licenční smlouvy pozor.

Nejprve, kdo s námi (resp. knihovnou) může licenční smlouvu, která by nás opravňovala k elektronickému půjčování, uzavřít? Mohl by to být samozřejmě autor nebo autoři, popř. dědicové jejich autorských majetkových práv. Zde si dejme pozor, zda získáváme licenci ode všech osob, které mají vůči dílu nějaká práva. V případě konkrétního vyjádření (např. vydání knihy) bychom neměli krom autora hlavního textu zapomenout na ilustrátory, překladatele, autory doslovu apod.

V případě, že výše uvedení již nežijí, drží jejich autorská práva majetková potomci, příp. stát. U nežijících autorů je situace o to složitější, že musíme zjišťovat počet všech dědiců, kontakt na ně a o licenci žádat všechny z nich. Může jít doslova o detektivní práci. Takovýto postup není v možnostech většiny knihoven aplikovat běžně.

Nabízí se obrátit se s žádostí o licenci na příslušného kolektivního správce autorských práv. Uzavření smlouvy s kolektivním správcem zahrnující větší počet autorských děl by bylo velkým usnadněním. Bohužel však kolektivní správci nejsou zákonem oprávněni uzavírat hromadné licenční smlouvy, pokud jde o sdělování díla veřejnosti.

Třetí a nejnadhlednější variantou je obrátit se s návrhem na uzavření licenční smlouvy o elektronickém půjčování (sdělování díla veřejnosti) na nakladatele. Nakladatelé sami uzavírají s autory licenční smlouvy a mohou prostřednictvím nich dočasně získat možnost sdělovat díla veřejnosti a/nebo udělovat k tomuto způsobu užití díla podlicenci²⁴, příp. mohou mít oprávnění zařadit díla autorů do vytvářené databáze a dále pak poskytovat licenci k této databázi. Prvý a druhý způsob se mohou lišit v tom, že v prvním můžeme získat licenci ke konkrétnímu vybranému dílu (příp. dílům), zatímco druhý způsob (databáze) bude tendovat

23 Sdělováním díla se rozumí zpřístupňování v nehmotné podobě. Sdělováním by tedy nebylo poskytování hardwarové čtečky e-knih společně s „nahranými“ e-knihami. Ostatní dvě výše v textu operované varianty (stažení e-knihy do soukromé čtečky uživatele v budově knihovny a stažení e-knihy uživatelem z portálu knihovny) však sdělováním díla budou.

24 Licence třetí osobě.

k licencování celých balíčků děl. Ať už tak či onak, cesta v současnosti, zdá se, vede přes nakladatele²⁵.

Nyní se podíváme na to, co by si měl nabyvatel licence (tj. ten, kdo licencí oprávnění získá) „pohlídat“. Prvně by to mělo být (v návaznosti na výše uvedené) prohlášení ze strany poskytovatele, že je oprávněn licenci pro daný způsob užití díla, časový a územní rozsah poskytnout. Dále by mělo být součástí licenční smlouvy následující:

- způsob užití díla (pro naše účely rozmnožování a sdělování díla veřejnosti, nejlépe ještě s podrobnějším popisem, jak se bude elektronické půjčování odehrávat)
- časový rozsah (na jak dlouhou dobu je licence poskytována)
- územní rozsah (lokálně/celosvětově)
- množství (např. počet výpůjček každého díla)
- výše odměny, za jakou je licence poskytována (cena).

Pokud jde o způsob užití díla, doporučuji pro účely uzavírání jakýchkoliv licenčních smluv nastudovat § 12 a následující §§ autorského zákona. Jak již bylo výše naznačeno, hovorová čeština a právnická čeština jsou významem výrazů odlišné a volba odpovídajícího způsobu užití díla je tou nejdůležitější částí licenční smlouvy. Doporučuji ve smlouvě ošetřit i příp. užití digital rights management (DRM).

Dále doporučuji žádat, aby ve smlouvě bylo uvedeno, že nabyvatel (knihovna) není povinen licenci využít. Autorský zákon (§ 46/3) totiž stanovuje, že pokud není ve smlouvě uvedeno jinak, nabyvatel je povinen licenci využít a pokud ji nevyužívá, mohou pro něj z toho plynout velmi nepříjemné důsledky (viz § 53 – Odstoupení od smlouvy pro nečinnost nabyvatele), i když je pravda, že toto ustanovení bylo pravděpodobně zamýšleno pro jiné typy licenčních smluv – takové, z jejichž aktivního užívání nabyvatelem plynou poskytovateli (další) příjmy.

A ještě jedna poznámka - pokud bude ve smlouvě uvedeno, že licence je nevýhradní, znamená to, že pro stejný způsob užití díla (děl) může poskytovatel licence uzavřít smlouvu i s někým dalším.

Licencování softwaru jako prostředku pro zpřístupnění e-knih

Doposud jsme se zabývali autorskoprávními aspekty zpřístupňování a užívání autorských děl, která jsou sama o sobě předmětem elektronického půjčování. Je tu však ale ještě jedno dílo, na které se vztahují autorská práva a v souvislosti s kterým se objevují otázky, zda i pro ně musí mít knihovna licenci. Je jím software, který slouží jako nástroj či prostředek, prostřednictvím něhož se k elektronickému obsahu dostáváme.

§ 66/3 autorského zákona obsahuje omezení práv autora počítačového programu, které zní: „Za pronájem či půjčování podle tohoto zákona se nepovažuje pronájem nebo půjčování rozmnoženiny počítačového programu, kde samotný program není podstatným předmětem pronájmu nebo půjčování.“

²⁵ Ovšem licence, kterou disponuje nakladatel, má obvykle omezenou časovou platnost a s ní i jeho oprávnění poskytovat jiným osobám (knihovně) podlicenci. Po skončení doby trvání licence je to opět jedině autor, resp. dědic, kdo je oprávněn poskytnout knihovně licenci k vybranému způsobu užití díla.

Kdy se knihovny při elektronickém půjčování se softwarem setkávají? Když půjčují hardwarové čtečky a když umožní (na základě licence) uživatelům přístup k elektronickým dokumentům – e-knihám.

V případě hardwarových čteček by se situace mohla zkomplikovat, pokud jsou půjčovány prázdné čtečky, protože pak nejde o půjčování podle autorského zákona (není půjčováno autorské dílo), nýbrž o výpůjčku na základě občanského zákoníku²⁶, konkrétně § 659. Nicméně Telec a Tůma v komentáři k autorskému zákonu [TELEC, TŮMA, 2007] k příslušnému ustanovení mj. uvádějí: „Vedle toho je z rozsahu autorského práva zpravidla vyloučen pronájem či půjčování počítačových programů, pokud jsou obsaženy v paměťových komponentech hmotných výrobků (tj. např. mobilní telefony, audio či video přehrávače či jiné výrobky spotřební elektroniky, automobily apod.)“ Komentář říká vše; dále myslím není třeba se problémem pro potřeby knihoven zabývat.

Pokud se jedná o licencované umožnění přístupu k e-knihám, zde jde, jak jsme si již výše vysvětlili, o sdělování díla veřejnosti. Ustanovení o omezení práv autora k počítačovému programu (§ 66/3 autorského zákona) vztahující se na pronájem a půjčování proto nemůžeme využít. Řešení ale není složité. Pro sdělování děl veřejnosti – elektronické půjčování tak jako tak potřebujeme licenční smlouvu. Před tím, než ji uzavřeme, nechme do ní vložit ustanovení o tom, že licence je uzavírána i pro software (počítačový program), prostřednictvím něhož je obsah zpřístupňován, plus to, že poskytovatel licence je oprávněn licenci pro software (počítačový program) poskytnout.

Snad nebudu daleko od skutečnosti, když napíšu, že ještě před několika lety české knihovny viděly elektronické půjčování jako cosi neurčitě vzdáleného. Netvrdím, že nyní je mají na dosah; nicméně se již rýsují reálné obrysy a knihovny elektronické půjčování vážně zvažují. Opovažuji se odhadnout, že pilotní realizace bude věcí měsíců, či jen velmi málo let. Nechtějí tato nová služba ku prospěchu všem zúčastněným stranám!

Poznámka autorky:

Autorka výše uvedeného textu je knihovnice zabývající se problematikou autorského práva v knihovnách. Text není profesionálním právním rozbohem.

26 Občanský zákoník č. 40/1964 Sb., ve znění pozdějších předpisů.

Použitá literatura

ČERMÁK, Jiří. *Internet a autorské právo*. 2. aktualizované a rozšířené vyd. Praha: Linde Praha, 2003, 251 s. ISBN 80-720-1423-4.

INSTITUT UMĚNÍ - DIVADELNÍ ÚSTAV. *E-knihy – právo a praxe*. 2011. Dostupné z: <http://www.culturenet.cz/res/data/014/001575.pdf>

MATUŠÍK, Zdeněk. Elektronické knihy v knihovnách z pohledu autorského práva. *Bulletin SKIP* [online]. 2010, č. 1 [cit. 2012-03-14]. ISSN 1213 - 5828. Dostupné z: http://skip.nkp.cz/Bulletin/Bull10_118.htm

Občanský zákoník: zákon č. 40/1964 Sb. In: *Sbírka zákonů*. 1964. Dostupné z: http://portal.gov.cz/wps/portal/_s.155/696/_s.155/701?!=40/1964

Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2001/29/ES ze dne 22. května 2001 o harmonizaci určitých aspektů autorského práva a práv s ním souvisejících v informační společnosti. In: *Úřední věstník Evropské unie*. 2001. Dostupné z: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32001L0029:CS:HTML>

Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2006/115/ES ze dne 12. prosince 2006 o právu na pronájem a půjčování a o některých právech v oblasti duševního vlastnictví souvisejících s autorským právem. In: *Úřední věstník Evropské unie*. 2006. Dostupné z: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:376:0028:0035:CS:PDF>

SRSTKA, Jiří. Autorské právo a elektronické knihy. In: *Autorskepravo.knihovna.cz* [online]. 22. 3. 2011 [cit. 2012-03-01]. Dostupné z: http://autorskepravo.knihovna.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=50&Itemid=18

SUDOVÁ Miroslava. *Autorskepravo.knihovna.cz: Seminář o autorském právu*. Inflow: information journal [online]. 2011, roč. 4, č. 5 [cit. 2012-03-14]. Dostupný z WWW: <<http://www.inflow.cz/autorskepravoknihovnac-z-seminar-o-autorskem-pravu>>. ISSN 1802-9736.

ŠEBELOVÁ, Marie. *Autorské právo: zákon, komentáře, vzory a judikatura*. Vyd. 1. Brno: Computer Press, 2006, 196 s. ISBN 80-251-1090-7.

TELEC, Ivo; TŮMA, Pavel. *Autorský zákon : komentář*. 1. vyd. Praha : C.H. Beck, 2007. 971 s. ISBN 9788071796084.

Zákon č. 121/2000 Sb.: autorský zákon. In: *Sbírka zákonů*. 2000. Dostupné z: <http://portal.gov.cz/zakon/121/2000>

Zákon č. 257/2001 Sb.: knihovní zákon. In: *Sbírka zákonů*. 2001. Dostupné z: <http://portal.gov.cz/zakon/257/2001>

4

Zabezpečení e-knih

Ing. Jiří Pavlík, Ústav výpočetní techniky Univerzity Karlovy v Praze /
CESNET

Ing. Jan Mach, Vysoká škola ekonomická v Praze, Centrum informačních
a knihovnických služeb

U elektronických knih (e-knih) se můžeme setkat se zabezpečením přístupu k dokumentu, autentizací čtenářů a s omezením práv pro nakládání s dokumentem (anglický termín Digital Rights Management, DRM). Nejběžnějšími typy autentizace uživatelů používané v knihovnách jsou Shibboleth a autentizace podle IP adresy. Nejpoužívanějšími typy DRM jsou proprietární prohlížeče, Adobe DRM, fragmentace e-knih na části a sociální DRM. Zabezpečení e-knih slouží jako technický prostředek k zajištění autorských práv.

Autentizace

Shibboleth

Shibboleth je middleware založený na protokolu SAML vyvíjený a podporovaný konzorciem Internet2 [INTERNET2, 2012]. V České republice podporu pro Shibboleth zajišťuje sdružení CESNET. Middleware Shibboleth je poskytován zdarma a jako open source. Při přístupu k e-knihám pomocí Shibboleth jsou čtenáři autentizováni na univerzitě nebo knihovně. Po první autorizaci a úspěšném ověření jsou pro čtenáře další přihlášení už automatická.

Jednotná pravidla a politiky pro autentizaci pomocí Shibboleth jsou obvykle definovány v rámci národních federací a mezinárodních interfederací. V České republice je provozována federace identit eduID.cz [CESNET, 2012]. Operátorem federace je CESNET. Federace eduID.cz je členem evropské interfederace eduGAIN [EduGAIN].

S přihlášením pomocí Shibboleth se čeští čtenáři mohou setkat při přístupu k dokumentům od poskytovatelů Akademie múzických umění, British Medical Journal Group, Cambridge University Press, ebrary, EBSCO, Elsevier, IEEE, Masarykova univerzita, Ovid, Thomson Reuters, Univerzita Karlova v Praze a Wiley. Poskytovatelé ACM, BioONE, Emerald, Informa, Proquest, Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, William Hein & Co. a Západočeská univerzita v Plzni připravují spuštění přístupu pomocí Shibboleth pro čtenáře z ČR v roce 2012.

Rozsah IP adres

Při přístupu k e-knize s ověřením práv přístupu podle IP adresy používá čtenář počítač připojený v síti univerzity či knihovny. Může použít také přístup přes proxy nebo VPN server univerzity či knihovny. Většina poskytovatelů ověření přístupu k e-knize podle IP adresy podporuje. Někteří poskytovatelé, například Annual Reviews, ASPI, Brepolis Publishers, nepovolují přístup prostřednictvím proxy nebo VPN serveru. Někteří poskytovatelé, například Newton Media, povolují přístup pouze prostřednictvím proxy serveru. Nejrozšířenějším proxy serverem v knihovnách je EZproxy.

Další typy autentizace

V internetových knihkupectvích se můžeme setkat s mnoha dalšími typy autentizace. Poskytovatelé často používají lokální účty. V tomto případě se čtenáři u poskytovatele musí zaregistrovat a založit si lokální účet. Příkladem takových poskytovatelů mohou být eReading.cz, Kosmas, Amazon nebo Apple. Někteří poskytovatelé umožňují čtenářům využít přihlášení účtem v některém z autentizačních systémů mojID, OpenID, Google Accounts, Facebook, Twitter nebo OnelID. Příkladem takového poskytovatele je ebrary.

Digital Rights Management

U DRM rozlišujeme tzv. měkké a tvrdé DRM. V případě měkkého DRM se do textu knihy při nákupu v internetovém knihkupectví nebo při půjčení v knihovně vkládá identifikační údaj o čtenáři. Formát e-knihy v tomto případě zůstává nezměněn a e-knihu je možné číst ve všech čtečkách a aplikacích jako u e-knihy bez DRM. V případě tvrdého DRM je nakládání s textem knihy určitým způsobem programově omezeno. Formát e-knihy je v tomto případě doplněn o šifrování a e-knihu je možné číst pouze ve čtečkách a v aplikacích, které dané šifrování podporují.

Fragmentace

V knihovnách je často možné se setkat s fragmentací textu e-knihy na stránky nebo kapitoly, které si čtenář musí stáhnout jednotlivě. Jedná se o typ zabezpečení používaný především u elektronických časopisů (e-časopisů).

Výhodou tohoto řešení je podpora širokého spektra čteček a aplikací pro čtení e-knih. Nevýhodou je značná degradace komfortu čtení e-knih.

Mezi poskytovatele užívající tento typ ochrany patří Cambridge University Press, Gale, Knovel, Oxford University Press, Springer, Elsevier, Wiley.

Sociální DRM

Se sociálním DRM je možné se často setkat u e-knih zakoupených v internetových knihkupectvích. E-knihy ochráněné sociálním DRM jsou často označovány jako bez DRM, v angličtině DRM free, čímž je myšleno bez tvrdého DRM. Sociální DRM se používá především u e-knih ve formátech PDF, ePub a mobi. Principem ochrany je vložení identifikačních údajů čtenáře do obsahu e-knihy (například číslo kreditní karty u knihkupectví Barnes & Noble), které by umožnily identifikaci osoby v případě neoprávněného zveřejnění souboru na internetu.

Výhodou tohoto řešení je, stejně jako u fragmentace, podpora širokého spektra čteček a aplikací pro čtení e-knih. Nevýhodou je riziko snadného odstranění identifikačních údajů a následné nekontrolovatelné šíření obsahu, kvůli kterému někteří nakladatelé tento způsob měkkého DRM nevyužívají.

Mezi internetová knihkupectví používající tento typ ochrany patří Kosmas, eReading.cz, Palmknihy, Martinus, eBooks.com, Barnes&Noble.

Adobe DRM

Správa digitálních práv od společnosti Adobe Systems Incorporated (Adobe) je označována různými jmény či zkratkami – Adobe DRM, Adobe Digital Experience Protection Technology (ADEPT), Adobe Content Server nebo Adobe Digital Edition (ADE). Jedná se o nejrozšířenější tvrdou variantu DRM.

Portable Document Format (PDF) ve verzi 1.7 je popsán ve standardu ISO 32000-1:2008 [ISO 32000 - 1:2008, 2008]. Standard je určen pro vývojáře software pro tvorbu a čtení PDF dokumentů, specifikuje mimo jiné také způsob šifrování dat a ověřování hesla uživatele a majitele dokumentu. Pro novější verze PDF vydala společnost Adobe dodatek [ADOBE SYSTEMS. PDF reference and Adobe Extensions to the PDF Specification, © 2012] speci-

fikující mimo jiné možnost využít šifrovací filtr s algoritmem AES a 256 bitovým klíčem. Standard umožňuje autorizaci dokumentu heslem uživatele a nebo majitele a konfigurovatelná práva pro nakládání s dokumentem. Formát PDF je rozšiřitelný o zásuvné moduly třetích stran, díky čemuž se na trhu můžeme potkat s dalšími variantami ověřování a šifrování dokumentů než jen od firmy Adobe. Tvůrcům aplikací pro práci s DRM chráněnými dokumenty a výrobci tabletů, smartphonů a elektronických čteček nabízí společnost Adobe licenci na Adobe Reader Mobile SDK (Adobe RMSDK) – sadu C++ knihoven pro zobrazování chráněných dokumentů.

Formát EPUB je založen na standardu XHTML 1.1 a ZIP kompresi, standardizován je organizací IDPF v aktuálně třetí verzi [INTERNATIONAL DIGITAL PUBLISHING FORUM. EPUB, 2012]. Oproti PDF, primárně určenému pro stejné zobrazení dokumentu na různých zařízeních, nabízí EPUB pokročilejší možnosti přeformátování toku textu na různých zařízeních s odlišnými velikostmi displeje.

Společnost Adobe nabízí pro tvorbu PDF a EPUB dokumentů sadu nástrojů pro tvorbu, správu, publikování a sdílení digitálně chráněných e-knih ve formátu PDF nebo EPUB. Pro zpřístupnění je významný Adobe Content Server, který umožňuje aplikovat digitální ochranu dokumentů na soubory PDF a EPUB a zajistit jejich autorizaci pomocí tzv. Adobe ID – uživatelského účtu u společnosti Adobe. Pomocí Adobe ID účtu je digitální dokument svázán s konkrétní osobou a může být otevřen až na šesti autorizovaných počítačích a až šesti dalších zařízeních typu čtečka knih.

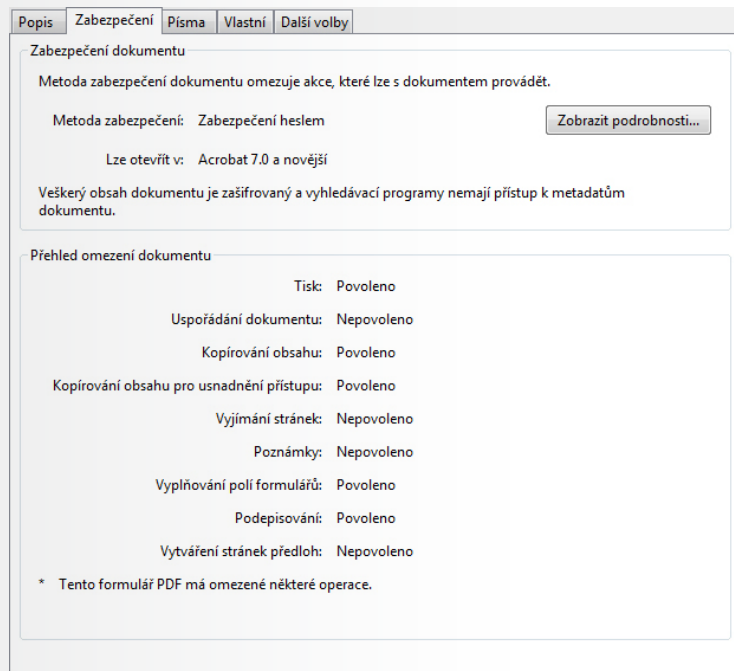
Při koupi e-knihy v elektronickém obchodě si uživatel stahuje soubor ve formátu Adobe Content Server Message (koncovka .acsm) s metadaty o zakoupené či vypůjčené publikaci. Na uživatelské počítači musí být nainstalován program Adobe Digital Edition (příp. alternativní s Adobe RMSDK), který tento soubor otevře a na základě metadat zahájí proces autorizace uživatele a následného stahování odpovídajícího dokumentu z Adobe Content Serveru. Při autorizaci se využívá Adobe ID účtu uživatele, který je uložen v nastavení programu Adobe Digital Edition a autorizuje daný dokument pro daného uživatele. Bez nastavení Adobe ID by byl dokument anonymní, „svázán“ s daným počítačem a nemohl by být přenesen na jiné zařízení autorizované uživatelem.

V případě připojení externího zařízení podporujícího Adobe DRM je možné daný dokument nahrát do zařízení z programu Adobe Digital Edition. Druhou variantou, jak získat dokument do elektronické čtečky, je použít specifického programu pro danou čtečku a stažení chráněného dokumentu z Internetu. Seznam podporovaných zařízení je dostupný na webu společnosti Adobe [ADOBE SYSTEMS, 2010], další zařízení typu chytré telefony mohou využívat aplikace podporující Adobe DRM.

Cena Adobe Content Serveru [BLUEFIRE PRODUCTIONS, ©2011] činí řádově 10 000 USD za pořízení serveru, k tomu poplatky za správu a aktualizaci aplikace 1 500 USD/rok (platí se od druhého roku po zakoupení serveru). Kromě toho je účtován poplatek za každou prodanou či půjčenou e-knihu, a to:

- 0,22 USD – permanentní licence (prodej, bez časového omezení),
- 0,08 USD – časově omezená licence, výpůjčka do 60 dní
- 0,22 USD – časově omezená licence, výpůjčka nad 60 dní

Pro pokročilá řešení je možné za cenu 35 000 USD ročně pořídit Adobe Vendor ID, které umožňuje nakladatelům a prodejcům vytvářet a používat vlastní identifikátory nad rámeč Adobe ID. Zásuvné moduly pro PDF dokumenty mohou také nabízet vlastní ověřování uživatelů a navíc pokročilejší mechanismy pro práci s právy k digitálnímu dokumentu, cena se liší dle výrobce a nabídky funkcí.

Obrázek: Přehled zabezpečení dokumentu v programu Adobe Reader X

Správa digitálních práv pomocí Adobe Content serveru umožňuje pro dokumenty PDF a EPUB upravit následující oprávnění [COYLE, 2003]:

- zpřístupnění trvalé nebo dočasné po stanovenou dobu (výpůjčka, lze předčasně vrátit)
- povolení tisku v plné kvalitě, ve snížené kvalitě, zákaz tisku
- kopírování obsahu přes schránku
- extrakce obsahu pro přístupnost
- tvorba poznámek
- vyplňování polí formulářů
- podepisování
- vytváření stránek předloh, watermark

Přes velké rozšíření a využití Adobe DRM ochrany nelze tuto správu digitálních práv považovat za plně bezpečnou, neboť uživatel s oprávněním otevřít daný dokument může pomocí

běžně dostupného software tuto ochranu jednoduše odstranit a dokument dále využívat či šířit již bez jakýchkoliv softwarových omezení.

E-knihy zabezpečené Adobe DRM nelze číst na čtečkách Amazon Kindle. Mezi poskytovatele používající tento typ ochrany patří Google, OverDrive, DiViBib, British Library, Kobo, Sony, eBooks.com, ebrary, EBSCO.

Apple Fairplay DRM

Fairplay DRM je typem tvrdého DRM. Zabezpečení používá firma Apple pro prodej e-knih ve formátech ePub a iBook v internetovém knihkupectví iBookstore. Aplikace pro čtení e-knih s tímto DRM dodává firma Apple pouze pro iPad, iPhone a iPod touch. U Fairplay DRM nejsou dostupné aplikace pro jeho odstranění.

Kindle DRM

Kindle DRM je typem tvrdého DRM. Zabezpečení používá firma Amazon pro prodej e-knih ve formátu AZW v internetovém knihkupectví Kindle Store. E-knihy zajištěné tímto DRM lze číst na všech čtečkách a tabletech Amazon Kindle nebo v on-line čtečce Kindle Cloud Reader. Aplikace pro čtení e-knih zajištěných tímto DRM dodává firma Amazon zdarma pro iPad, iPod touch a tablety s Android, pro počítače Mac a PC, pro chytré telefony iPhone, Blackberry, telefony s Android nebo Windows Phone. Podobně jako u Adobe DRM jsou u Kindle DRM dostupné aplikace pro jeho odstranění.

Proprietární řešení

Další variantou řešení DRM je příprava specifické aplikace, kterou je nutné používat pro přístup a práci s chráněným dokumentem. Nejčastěji se jedná o WWW stránky nebo aplikace pro nejrozšířenější operační systémy, příp. tablety a mobilní telefony, ojediněle pro čtečky e-knih.

Woody DRM je příkladem proprietárního, tvrdého DRM používaného v ČR. Zabezpečení používá firma Woody pro prodej e-knih ve vlastním XML formátu v internetových knihkupectví eBux, Ráj knih, Samsung, Vodafone a další. E-knihy zajištěné tímto DRM lze číst na všech čtečkách a tabletech Woody. Aplikace pro čtení e-knih zajištěných tímto DRM dodává firma Woody zdarma pro iPad, iPod touch a tablety s Android, pro počítače PC, pro chytré telefony iPhone nebo telefony s Android.

Safari Books Online DRM je dalším příkladem proprietárního, tvrdého DRM. Zabezpečení používá firma Safari Books Online pro prodej přístupu ke kolekci 19 000 e-knih. E-knihy zajištěné tímto DRM lze prohlížet na webových stránkách Safari Books Online, aplikace pro čtení e-knih chráněných tímto DRM je dodávána zdarma pro iPad.

Výhodou proprietárních řešení je, že vzhledem k použití speciální aplikace často s utajeným způsobem šifrování dat a k omezenému počtu uživatelů neexistují na Internetu běžně dostupné nástroje pro odstranění konkrétní DRM ochrany, příp. aplikaci pro čtení e-knih je možné jednoduše aktualizovat a možnou hrozbu úniku dat tak rychle odstranit. Nevýhodou je nutnost instalace specifické aplikace pro každou proprietární ochranu, resp. distributora e-knih.

Odstraňování DRM ochrany

Důvodem pro odstranění DRM může být vyřešení problému se zobrazením daného dokumentu na nepodporovaném zařízení nebo snaha o nelegální šíření dokumentu.

V případech nedostupnosti e-knihy zabezpečené DRM kompatibilním se čtečkou, tabletem, chytrým telefonem nebo počítačem mohou být čtenáři použity aplikace pro odstranění DRM a převod formátů. Používání takových aplikací je obvykle porušením licenčních podmínek (příp. v ČR porušení autorských práv viz § 44 Autorského zákona), nicméně pro některé čtenáře použití takové aplikace je často jediným dostupným řešením pro čtení legálně zakoupené nebo vypůjčené e-knihy. Pokud čtenář publikaci legálně zakoupí a používá pro osobní potřebu, nelze považovat toto jednání za poškozující autora a nakladatele.

Pro doplnění uvedme podobný případ z oblasti chytrých telefonů. Před pěti roky začaly být vyvíjeny a distribuovány aplikace pro odblokování iPhone pro používání výhradně na síti operátora AT&T a nákup aplikací výhradně v Apple Store. Vývoj aplikací a jejich použití bylo legalizováno. U.S. Copyright Office přiznal práva uživatelům iPhone svobodné volby sítě operátora a pořizování aplikací v libovolném internetovém obchodě [WIKIPEDIA CONTRIBUTORS, 2012]. Firma Apple na odblokované iPhone neposkytuje záruku.

Aplikace pro odstranění DRM se používají také pro nelegální šíření e-knih bez ochrany a bez uhrazení autorského honoráře za prodej či vypůjčení e-knihy. Takové použití aplikací poškozuje autory, nakladatele i prodejce e-knih. V konečném důsledku to vede k neochotě vydávat knihy v elektronické podobě a omezení jejich nabídky na trhu.

Závěr

V současnosti existují obavy nakladatelů a autorů šířit svá díla v digitální podobě, neboť neexistuje takový systém DRM, který by byl široce rozšířen, podporován naprostou většinou zařízení a zároveň účinně znemožňoval odstranění DRM ochrany. Producenti e-knih se seznamují s možnostmi jednotlivých DRM systémů a publikace v digitální podobě uvolňují zatím často výběrově. Můžeme se setkat s různými zabezpečeními pomocí tvrdého či měkkého (sociálního) DRM, s omezením dostupnosti pouze na vybrané lokality či počítače nebo s úplným upuštěním od snahy dokument chránit ve snaze zajistit jednoduchou dostupnost a přenositelnost.

Při zabezpečování e-knih je možné očekávat podobný vývoj jako u zabezpečení hudebních nahrávek. Vzhledem k obavám nakladatelů z úniku digitálních kopií na Internet lze i nadále u odborných publikací očekávat využití tvrdé ochrany DRM a proprietárních aplikací zajišťujících vyšší míru zabezpečení. U publikací levnějších, kde je kladen především důraz na rozšíření publikace mezi širokou veřejnost, lze předpokládat upuštění od tvrdého DRM, omezujícího další nakládání s dokumentem a jeho přenositelnost na další zařízení, a příklon k sociálnímu DRM. Svoji velkou roli na rozšíření e-knih a použití případných ochranných budov hrát i případné úpravy legislativy mající za cíl posílit práva autorů na ochranu svých děl na Internetu.

Ideální digitální ochranou bude taková, jejíž prohlížeč zabezpečených e-knih bude lehce dostupný na všech běžných typech zařízení včetně mobilních telefonů a tabletů, bez obtěžující nutnosti instalace a konfigurace. Aplikace pro prohlížení dokumentů by měla podporovat

služby jako je tisk a kopírování např. omezeného rozsahu textu, vyhledávání v plném textu, doplňování poznámek či záložek a podporovat půjčování e-knih či přenositelnost na jiná zařízení.

U zabezpečení e-knih bude vývoj pravděpodobně obdobný jako u zabezpečení hudebních nahrávek. V oblasti hudby cestu ukazují Apple iTunes Store se službami iTunes Match, Genius, LP, Extras. Dále MusicJet, Spotify, MOG, Rdio s rozsáhlými katalogy hudebních nahrávek přístupných za dostupný měsíční poplatek. V oblasti e-knih se obdobnou cestou a rovnou se zapojením knihoven vydávají např. Safari Books Online, skoobe, Bilbary či Apple iBookstore s interaktivními učebnicemi, možnostmi přidávání záložek do textu e-knih, poznámek, s navigací v textu podle záložek a poznámek, se synchronizací místa rozečtení, poznámek, záložek na tabletu a chytrém telefonu. Ukazují možné přidané služby, které pirátské zpřístupnění e-knih posouvají na onu minoritní úroveň bez síly poškodit autory a nakladatele.

Použitá literatura

ADOBE SYSTEMS. In: *Digital Editions Supported Devices*. Adobe [online]. San Jose (USA): Adobe Systems Incorporated, 2010 [cit. 2012-03-23]. Dostupný z: <http://blogs.adobe.com/digital-publishing/supported-devices>

ADOBE SYSTEMS. PDF reference and Adobe Extensions to the PDF Specification. In: *Adobe* [online]. San Jose (USA): Adobe Systems Incorporated, © 2012 [cit. 2012-03-23]. Dostupný z: http://www.adobe.com/devnet/pdf/pdf_reference.html

BLUEFIRE PRODUCTIONS. *Adobe Content Server 4 from Bluefire*. *Bluefire* [online]. Seattle: Bluefire Productions, ©2011 [cit. 2012-03-23]. Dostupný z: <http://www.bluefirereader.com/adobe-content-server.html>

CESNET. *Česká akademická federace identit eduID.cz* [online]. Praha: Cesnet. Poslední úprava 2009-04-30, 10:22 [cit. 2012-03-29]. Dostupný z: <http://www.eduid.cz/wiki/eduid/index>

COYLE, Karen. *The Technology of Rights: Digital Rights Management* [online]. 2003 [cit. 2012-03-29]. Dostupný z: http://www.kcoyle.net/drm_basics.pdf

EduGAIN. *Part of the GÉANT Services Portfolio* [online]. [cit. 2012-03-29]. Dostupný z: <http://www.geant.net/service/edugain/pages/home.aspx>

INTERNATIONAL DIGITAL PUBLISHING FORUM. EPUB. In: *International Digital Publishing Forum: Trade and Standards Organization for the Digital Publishing Industry* [online]. Seattle: International Digital Publishing Forum, 2012 [cit. 2012-03-23]. Dostupný z: <http://idpf.org/epub>

INTERNET2. Shibboleth®. In: *Shibboleth®: A Project of the Internet2 Middleware Initiative* [online]. 2012 [cit. 2012-03-29]. Dostupný z: <http://shibboleth.internet2.edu/>

ISO 32000 - 1:2008. *Document management - Portable document format - Part 1: PDF 1.7*. Geneva: International Organization for Standardization, 2008. Dostupný z: http://pdf.editime.com/files/PDFREF/ISO_PRF_32000-1_e_PRF_overlay.pdf

WIKIPEDIA CONTRIBUTORS. IOS jailbreaking. In: *Wikipedia, The Free Encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida): Wikipedia Foundation, last revision 27 March 2012, 00:53 UTC [cit. 2011-03-29]. Dostupný z: http://en.wikipedia.org/wiki/IOS_jailbreaking#United_States_legal_status

5

Tvorba elektronických knih v knihovnách

Mgr. Antonín Pokorný, DiS., Knihovna Univerzity Palackého

V souvislosti se stále rostoucím množstvím elektronických knih se fungování knihoven částečně mění. Jejich stěžejní službou přestává být výpůjčka knih, protože ta je u digitálního obsahu těžko uskutečnitelná. Knihovny jsou nuceny hledat nové možnosti a služby, které vyhovují novému mediu, kterým je elektronická kniha.

Jednou z mnoha vlastností, které odlišují elektronické a tištěné knihy, je snadná tvorba digitálních textů. Tento fakt vytváří v knihovnách velmi široké pole pro tvorbu nových služeb. Od publikování vlastních digitálních textů až po poskytování know-how k výrobě elektronických knih svým uživatelům. Ovšem i přesto, že výroba digitální knihy je mnohem snadnější, než je tomu u knihy tištěné, i k tomuto procesu je nutné mít určité znalosti a dovednosti. Knihovna se jako instituce musí zaručit za informace, které tam čtenář získá, musí zvládnout tyto informace také kvalitně zpracovat a zprostředkovat svým uživatelům. Proto je nutné, aby výroba elektronických knih zvládala na vysoké úrovni.

Následující text si neklade za cíl být kompletním návodem k výrobě elektronické knihy. Tato problematika je natolik široká, že ji nelze postihnout v rozsahu této kapitoly. Jedná se spíše o základní vhled do problematiky a nastínění hlavních aspektů, na které je třeba se zaměřit. Jednotlivé části jsou doplněny odkazy na další zdroje, týkající se dané oblasti.

Co je elektronická kniha

Nejprve je třeba si říci, co vlastně je elektronická kniha. Přestože se o její definici pokoušeli a pokoušejí mnozí odborníci, stále nemáme žádnou jednoznačnou definici. To stejné ostatně platí i pro knihu klasickou. I pro ni existuje celá řada definic, ovšem žádná z nich není natolik přesná, aby knihu zcela popisovala.

Elektronická kniha se od té tištěné odlišuje tak výrazně, že jejich srovnání je značně problematické. Tento fakt je nutné vzít při výrobě elektronické knihy na vědomí, a odpoutat se tak od snahy za každou cenu napodobit tištěnou knihu. Tyto snahy nás mohou pouze zbytečně omezovat ve využití všech možností, které nám elektronické knihy nabízejí.

Cílem následujícího textu však není pátrání po podstatě elektronických knih, proto nebudeme tuto problematiku dále rozebírat a situaci si zjednodušíme vytvořením dvou kategorií elektronických knih. První z nich jsou knihy, které vyšly v tištěné podobě a jsou převedeny (digitalizovány) do elektronické formy. Snaží se obsah zobrazovat v podobném formátu jako knihy tištěné. Druhou kategorií jsou knihy, které již vznikají jako elektronické (tzv. digital-born) a které využívají možností elektronického prostředí – tedy např. hypertextové odkazy nebo doplnění o multimedia. Zejména u této druhé kategorie se pohybujeme na tenkém ledě, protože hranice mezi elektronickou knihou a například multimediální interaktivní hrou jsou opravdu hodně tenké.

Zajímavé odkazy:

PROKOP, Marek. Pár poznámek k diskusi o elektronických knihách. *Bookz.cz: E-knihy (E-books) klasické knihy (ne)nahradí* [online]. 11.03.2011 [cit. 2012-03-15]. Dostupné z: <http://www.bookz.cz/wordpress/2011/03/11/marek-prokop-par-poznamek-k-diskusi-o-elektronickych-knihach/>

Známý příspěvek Marka Prokopa, který se zamýšlí nad podstatou elektronické knihy a nad správností používání termínu „elektronická kniha“.

HILL, Naten. An eBook is not a Book. *The PLA Blog: Official Blog of the Public Library Association* [online]. 8.1.2012 [cit. 2012-03-15]. Dostupné z: <http://plablog.org/2012/01/an-ebook-is-not-a-book.html>

Příspěvek v blogu od knihovníka, webdesignera a informačního architekta Nathaniela Hilla. V textu upozorňuje na podstatu knihovních služeb z hlediska elektronických knih (pochyby o smyslnosti výpůjčky čteček elektronických knih a naznačení směru, na který by se knihovny měly soustředit). Zajímavé odkazy se objevují i v diskuzi pod příspěvkem.

DOCTOROW, Cory. Little Brother. *Craphound.com* [online]. 8.1.2012 [cit. 2012-03-15]. Dostupné z: http://craphound.com/littlebrother/Cory_Doctorow_-_Little_Brother.htm

Předmluva ke knize Malý bratr od známého amerického sci-fi spisovatele a aktivisty v oblasti copyrightu. Jedná se o zajímavý pohled na vlastnosti elektronických knih a jejich komerčního využití z pohledu autora.

Vytváření elektronických knih převedením z tištěné formy

Hned na úvod bychom si měli říci, že oskenovaný text, který je jako obrázek uložen do formátu PDF, nelze nazývat elektronickou knihou²⁷. Samozřejmě i tento formát může mít v některých případech své opodstatnění, ovšem opravdu těžko jej lze vydávat za elektronickou knihu. V úvodu již bylo řečeno, že elektronická kniha má ve srovnání s klasickou naprosto odlišné vlastnosti. Proto pokud uvažujete o tom, že byste převedli část vašeho fondu do elektronické podoby, dobře si celou věc promyslete.

Příprava

Prvním krokem by měl být výběr vhodné předlohy. Do tohoto výběru vstupuje celá řada faktorů. Jedním z nejdůležitějších jsou autorská práva. Pokud počítáme s tím, že budeme digitalizovaný text dále zpřístupňovat, musíme si zjistit, zda se jedná o dílo volné, nebo zda se na něj vztahují něčí majetková autorská práva. Tuto problematiku nebudeme příliš rozebírat, protože je dostatečně popsána v jedné z předchozích kapitol.

Dalším kritériem, které bychom měli při výběru předlohy zvážit, je cíl, za jakým chceme digitalizovat. Je tedy třeba si především stanovit, zda chceme díla digitalizovat proto, aby chom je co nejvíce zpřístupnili, nebo zda je chceme „pouze“ touto cestou zachránit před zničením. Od tohoto rozhodnutí se totiž budou odvíjet i naše další kroky. Pokud je naším cílem záchrana tištěných děl, a tedy spíše vytvoření faksimile, obecně lze doporučit, abyste se v tomto případě obrátili na specializovaná pracoviště. Tento druh digitalizace je opravdu mnohem náročnější a požadovaného výsledku v „domácích“ podmínkách budete dosahovat velmi těžko. Navíc hrozí nevratné poškození originálu.

²⁷ Formát PDF obecně není pro elektronické knihy příliš vhodný, přesto je hojně používán. Proto ukládejte svoje elektronické texty i v této podobě. Ovšem pokud se jedná o text převáděný z tištěné podoby, vždy jej nechte alespoň rozpoznat pomocí OCR!

Dále je také nutné dobře si prohlédnout dokument, který chcete skenovat a zjistit, zda bude jeho oskenování vůbec fyzicky možné. Obecně se ke skenování na plochých domácích skenerech nehodí například knihy s brožovanou vazbou apod. Opět platí rada uvedená výše – pokud se obáváte, že byste mohli skenovaný dokument nenávratně poškodit, raději se obraťte na profesionály.

Dalším důležitým faktorem, který musíte znát předem, je způsob, kterým budete texty zpřístupňovat. Tedy jestli se spokojíte s dokumentem ve formátu PDF, který nahrajete na svůj server, a budete na něj odkazovat na svých stránkách, nebo jestli budete text dále převádět do různých formátů určených pro čtečky elektronických knih apod. Na tomto rozhodnutí totiž závisí, jakým způsobem budete text skenovat.

Tyto kroky nepodceňujte a skutečně si již předem dobře stanovte cíle vašeho snažení. Jistě byste neradi po několika desítkách hodin skenování zjistili, že vámi vytvořené kopie jsou pro další práci nepoužitelné. V dalších krocích bude stručně naznačen postup převodu tištěné knihy do elektronické formy za využití běžných domácích/kancelářských skenerů a programů, které jsou buď šířeny jako freeware nebo je jejich cena dostupná i pro menší organizace, případně jedince.

Zajímavé odkazy:

Reading and writing the electronic book: Synthesis Lectures on Information Concepts, Retrieval, and Services. San Rafael, Calif.: Morgan, 2010. ISBN 15-982-9905-0.

Knih podrobn ě rozebír ající r ůzn é aspekty elektronick ých knih. Obsahuje velké množství odkazů na výzkumy procesu čtení, práce s knihou apod. Vše je vztaženo na elektronické knihy. Při výběru vhodné předlohy k digitalizaci je dobré vědět, jaký je vlastně rozdíl mezi čtením elektronické a tištěné knihy a zda se konkrétní dokument pro převod do elektronické formy opravdu hodí.

Skenování a OCR

Nyní tedy již k samotnému skenování. Jak jsme již uvedli výše, je třeba vědět, za jakým účelem dokument skenujete. My se zaměříme na způsob, kdy cílem bude vytvoření elektronické knihy v několika formátech, které budou volně dostupné ke stažení ze stránek knihovny. Nebude přitom kladen důraz na zachování naprosto věrného obrazu původního textu. To znamená, že sice budeme chtít, aby například nadpis zůstal naformátovaný jako nadpis a ilustrace byla umístěna tam, kde je umístěna v originále, ale například u novin již nebudeme trvat na přesném rozložení článků na stránce, případně na grafických prvcích, které oddělují jednotlivé kapitoly apod.

Text skenujete v rozlišení alespoň 300DPI černobíle. Pokud jsou součástí barevné ilustrace, naskenujete je barevně. Není ovšem vhodné vkládat barevné obrázky a nechat na čtečkách jejich převod do černobíle podoby. Takovýto převod nemusí být zcela korektní, proto je vhodnější obrázek upravit do kvalitní „černobíle“ podoby v některém grafickém editoru a teprve poté s ním dál pracovat. Můžete tedy vytvořit dvě verze – barevnou a černobílou. Naprostá většina dnešních čteček sice má monochromatické displeje zobrazující pouze odstíny šedé, nicméně elektronické knihy lze číst i na jiných zařízeních, které barevné zobrazení dovolují (na

trhu se již také objevují čtečky s barevným displejem, proto je lepší „předběhnout dobu“ a na příchod těchto zařízení se připravit).

Naskenovaný text je dále třeba nechat rozpoznat pomocí technologie Optical Character Recognition (OCR). Tato technologie umožňuje rozpoznání znaků textu v obraze, takže je pak možné s textem dále pracovat (např. kopírovat, vyhledávat v něm apod.). Zde lze doporučit program Abby Fine Reader. Jedná se sice o program placený, ovšem jeho kvality jsou na vysoké úrovni. Nicméně využít lze i volně dostupné programy, které OCR umožňují (viz seznam na konci kapitoly). Při výběru ovšem pamatujte na to, že program musí pracovat s českou znakovou sadou! Pokud byste totiž český text rozpoznávali pomocí znakové sady jiného jazyka, značně byste si tím ztížili další práci. Je totiž třeba počítat s tím, že proces práce OCR je značně časově náročný. Žádný program není v rozpoznávání textu 100% úspěšný, proto je nutné následně provést manuální kontrolu a případné nedostatky opravit ručně. Pokud tedy bude program rozpoznávat správně české znaky, případně bude doplněn i o kontrolu pravopisu, velice vám práci usnadní. Míru úspěšnosti rozpoznání znaků ovlivňuje také kvalita kopie a stav skenované předlohy. Čím lepší je naskenovaná kopie, tím méně chyb.

Seznam vybraných programů vhodných pro skenování a OCR ²⁸:

- Abby Fine Reader
- OmniPage
- Readiris
- Free Online OCR
- Free-OCR.net

Další odkazy:

Computer: život s počítači. Brno: Computer Press Media, 2011, roč. 11, č. 8. ISSN 1210-8790.
Přehled OCR softwarů v časopisu Computer.

WATT, Andrea. Projekt Digitalkoot aneb crowdsourcing hrou. *Inflow: information journal.* 2012, roč. 16, č. 3. ISSN 1802-9736. Dostupné z: <http://ikaros.cz/projekt-digitalkoot-aneb-crowdsourcing-hrou>

Článek popisující originální řešení z Finské národní knihovny, které napomáhá zapojit uživatele do opravování digitalizovaného textu.

Úprava formátování

Dalším krokem je oprava formátování. Zde záleží na tom, v jakém formátu si skenovaný text uložíte. K dispozici je velké množství programů, kterými lze konverzi mezi formáty provádět, proto je zcela na vás, jaký formát si zvolíte jako výchozí. Ačkoli to není úplně neoptimálnější řešení, můžete klidně použít i MS Word. Zde pozor především na vkládání obrázků, které bývají

²⁸ U některých novějších verzí programů nemusí být k dispozici čeština jako jazyk pro OCR. Před případným nákupem tuto možnost ověřte!

u Wordu někdy trochu problematické. Při formátování ve Wordu si také zobrazte skryté znaky, které vám usnadní naformátovat text opravdu čistě. Pokud ovšem zvládáte alespoň základy HTML, můžete si rozpoznáný text z OCR programu uložit v tomto formátu a poté upravovat zdrojový HTML kód. V naprosté většině případů se jedná pouze o umazávání některých přebytečných tagů, případně vložení některých chybějících (například nerozpoznaný odstavec). Proto stačí opravdu prosté základy tohoto jazyka. V každém případě platí pravidlo, čím jednoduší, tím lepší. Snažte se text naformátovat opravdu čistě a jednoduše. Knihu budete totiž dále převádět do různých formátů a složité formátování vám může při těchto převodech způsobit problémy. Při vkládání obrázků a tabulek vždy myslíte na to, že s těmito grafickými prvky nemusí jít na čtečkách příliš dobře pracovat. Při plynulém zvětšování textu ve čtečkách dochází k zalamování řádků, takže je jeho čtení stále stejně komfortní. Toto ovšem nemusí platit u prvků, jako jsou obrázky, tabulky a grafy. U těchto prvků k zalomení nedochází, proto se při zvětšení nemusí zobrazit na displeji celé, což samozřejmě komfort čtení snižuje.

Pokud k editaci používáte Word, neupravujte rozměry obrázků přímo v něm. Tím totiž pouze nastavíte, jak obrázek v textu vypadá, nikoli jeho skutečné rozměry. Po převodu do jiného formátu se zobrazí opět v originální velikosti, což samozřejmě může způsobit rozhození formátování dokumentu. Proto nejprve upravte rozměry obrázku v některém grafickém editoru a až poté vkládejte do dokumentu.

Zajímavé odkazy:

Z papíru do čtečky 1: Proč to dělat?. *Pepak.net* [online]. 18.4.2009 [cit. 2012-03-15]. Dostupné z: <http://www.pepak.net/e-books/z-papiru-do-ctecky-1-proc-to-delat/>

Podrobný několikadílný návod, vysvětlující jak převést tištěnou knihu do elektronické podoby. Popis práce s programem Abby Fine Reader.

<http://youtu.be/f3WXEgPU1zc>

Video z prezentace Pabla Defendiniho z konference Books in Browsers věnovaná komiksům v elektronické podobě. Je demonstrována především problematika zobrazení obrázků v různých formátech a na různých zařízeních.

SVOBODOVÁ, Lucie a InHD. Digitalizace knihovního fondu s Pavlou Švástovou. *Inflow: information journal*. 2012, příloha č.4. ISSN 1802-9736. Dostupné z: <http://www.inflow.cz/digitalizace-knihovniho-fondu-s-pavlou-svastovou>

Zápis z přednášky Pavly Švástové, věnované digitalizaci knihovního fondu. Zápis je doplněn o videozáznam přednášky. Pozornost je věnována hlavně profesionální digitalizaci.

Převod mezi formáty a distribuce

Pokud máte text již zkontrolován, zformátován a jste s jeho podobou spokojeni, můžete se pustit do převodu do dalších formátů. K tomuto účelu existuje celá řada různých programů a aplikací. Jedním z neznámějších a zřejmě nejpoužívanějších programů je Calibre. Tento software je open-source, je dostupný zdarma pro operační systémy Windows, Linux i OS X a existuje i česká lokalizace. Nejedná se přitom pouze o konvertor mezi jednotlivými formá-

ty, ale je to komplexní správce elektronických knih, který má celou řadu dalších funkcí, včetně možnosti využití jako softwarové čtečky. Jeho použití není příliš uživatelsky intuitivní, proto je vhodné zejména v počátcích využít některý z manuálů a návodů, kterých lze na internetu nalézt velké množství.

Pokud dáváte přednost online službám, můžete využít například služby Zamzar. Tato aplikace nabízí nespočet možností převodu mezi různými formáty, včetně těch pro elektronické knihy. Služba je zdarma a není třeba žádná registrace.²⁹

Po převodu do vámi požadovaných formátů všechny knihy zkontrolujte, zda se jejich převod zdařil a zda není nutné například upravit formátování. K tomuto účelu je vhodné využít softwarové čtečky elektronických knih. Kromě výše zmiňovaného Calibre lze využít opět celou řadu různých programů. Z neznámějších lze doporučit například EPUBreader, což je vlastně rozšíření pro internetový prohlížeč Firefox. Dalšími rozšířeními softwarovými čtečkami pro PC jsou například FBReader, yBook, Mobipocket ebook Reader (jehož vývoj byl ovšem zastaven) a mnoho dalších. Pokud si chcete ověřit, jak vypadá váš text na nejrozšířenější čtečce Kindle, můžete využít i software od Amazonu nazvaný KindleForPC.³⁰

V okamžiku, kdy jste se svým výtvozem spokojeni, můžete přikročit k publikování. I zde je několik možností, jak k této činnosti přistoupit. Tou nejjednodušší je nahrát knihy na váš server a vložit odkazy na stránky. Pokud ovšem chcete svoji virtuální knihovničku ztraktivnit, můžete využít například některou z online služeb určených k publikování. Typickými a nejčastěji používanými službami jsou Issuu.com a Scribd.com. Stačí nahrát svoje publikace (ve formátu PDF) a tyto online aplikace vám vytvoří vlastní online knihovnu. Velkou výhodou je, že umožňují vytvářet embed kódy, které můžete vložit na vlastní stránku, a tím nejen udělat svoji knihovničku mnohem atraktivnější, ale také přidat další možnost, kterou mohou uživatelé využít při čtení vámi vytvořených textů. V případě, že jste zpracovávali knihy (tedy ne například staré novinové články), můžete svoji sbírku doplnit i o informace z některých knižních sociálních sítí, jako je například LibraryThing, Goodreads, Bookfan apod. Všechny tyto služby jsou volně dostupné a umožňují snadné vytvoření atraktivní online sbírky vašich textů.

Pokud hodláte vytvářet své texty pravidelně (například tímto způsobem budete vydávat zpravodaj knihovny, program akcí apod.), můžete zkusit i automatickou distribuci těchto textů. Nejsnazší cestou, kterou možná mnozí z vás již používáte, je rozesílání těchto informací na e-maily uživatelů. Pokud ovšem víte, že máte mezi svými uživateli větší množství uživatelů čtečky Kindle, můžete jim svoje dokumenty zasílat přímo do čtečky. Stačí, když získáte e-mailové adresy jejich zařízení a oni ve svých čtečkách umožní příjem dokumentů od vás.³¹

29 V případě čtečky Amazon Kindle lze využít i automatický převod zasláním dokumentu na e-mailovou adresu vaší čtečky (viz další odkazy na konci kapitoly)

30 Pokud vlastníte jiné zařízení, můžete využít i Kindle aplikace pro ostatní platformy: <http://www.amazon.com/gp/feature.html?ie=UTF8&docId=1000493771>

31 Podrobnosti například v návodu VTM: <http://vtm.zive.cz/jak-nastavit-ctecku-kindle-pro-automaticke-dorucovani-vtm-cz>.

Programy určené na převod mezi formáty elektronických knih:

- Calibre
- Mobipocket Creator (není aktualizován)
- Zamzar

Online služby určené ke zveřejňování elektronických textů:

- Issuu
- Scribd

Zajímavé odkazy:

Zasílání dokumentů do čtečky Kindle prostřednictvím e-mailu aneb @free.kindle.com VS @kindle.com. *Amazon-Kindle.cz* [online]. 15.1.2011 [cit. 2012-03-15]. Dostupné z: <http://www.amazon-kindle.cz/zasilani-dokumentu-do-ctecy-kindle-prostrednictvim-e-mailu-aneb-free-kindle-com-vs-kindle-com/>

Článek obsahující návod na konverzi dokumentů do formátu určeného pro čtečku Kindle zasláním na e-mailovou adresu zařízení

<http://www.mobileread.com/>

Rozsáhlé diskuzní fórum věnované elektronickým knihám, různé návody, tipy triky, řešení problémů.

Vytváření digital-born dokumentů

Kromě možnosti převádění tištěného textu do elektronické podoby pomocí skenování a OCR existuje samozřejmě i možnost vytvořit tzv. digital-born dokument. Tedy dokument, který vznikl pouze v elektronické podobě, bez tištěné předlohy. Pojem dokument ovšem v této souvislosti začíná být trochu nepřesný, vzhledem k tomu, že výsledný objekt nemusí knihu/dokument vůbec připomínat. V této oblasti se totiž dostáváme k tomu, co již bylo naznačeno v úvodu, a to k samotné podstatě knihy. Tyto dokumenty totiž mohou obsahovat nejen text, ale i multimediální prvky (videa, animace, zvuky) a mohou být interaktivní. Hranice, kdy se ještě jedná o elektronickou knihu a kdy už o hru/program/aplikaci, není příliš jasná. Markantní je to obzvlášť u aplikací, které jsou určeny dětem. Vzhledem k tomu, že v dětských knihách je logicky minimum textu, vypadají tato „elektronická lepoprela“ spíše jako hry, ve kterých děti mohou na dotykových displejích ovládat různé postavičky, které se hýbají, vydávají zvuky apod. Ovšem není to případ pouze dětských aplikací. Velký rozmach aktuálně zažívají vzdělávací aplikace určené do škol. V některých vyučovaných oborech je vhodné doplnit text například o video nebo animaci pro snadnější pochopení problematiky. Pro tyto knihy se také používá složený termín enhanced e-books (rozšířené elektronické knihy) I přesto, že se často nejedná o e-knihu tak, jakou si ji většina z nás představuje, mají tyto aplikace v knihovnách jistě své místo. Důkazem budiž fakt, že nejlepší vzdělávací aplikací v internetovém obchodu Apple Store za rok 2011 byla aplikace vytvořená knihovnou v New Yorku! Knihovny mají ve svých fondech obrovské množství dat a jejich prezentace v moderní formě je jistě jednou z mnoha cest, kterou by se měly v současnosti vydat.

I pro tvorbu textů využívajících možností elektronického prostoru platí určité zásady a pravidla. Ovšem vzhledem k tomu, že se jedná o novou oblast, nejsou tato pravidla příliš pevně ukotvena a rozhodně se vyplatí experimentovat a být kreativní. Tomu, aby přece jen byla stanovena nějaká pravidla, normy a hranice, brání také to, že existuje velké množství formátů a zařízení. Různé formáty mají různá omezení, různé čtečky mají různé vlastnosti, proto nemá cenu snažit se vytvářet texty ve všech existujících formátech. K těm nejrozšířenějším patří především ePub nebo MOBI, proto by v první fázi mělo stačit soustředit se na tyto dva formáty. Pokud si nejste jisti, který vybrat, můžete si zkusit udělat mezi čtenáři anketu a zjistit, které čtečky používají a odvodit tak i vhodné formáty.

Zajímavé odkazy:

MILLER, Sylvia. Enhanced E-books and Portal Books. *Publishing the Long Civil Rights Movement* [online]. 5.8.2011 [cit. 2012-03-15]. Dostupné z: <https://lcrmlib.unc.edu/blog/index.php/2011/08/05/enhanced-e-books-and-portal-books/>

Text věnující se využití rozšířených elektronických knih v knihovnách. Za pozornost stojí i odkazy uvedené v článku.

POKORNÝ, Lukáš. Formáty elektronických knih: specifika a popularita. *Inflow: information journal* [online]. 2012, roč. 9, č. 5 [cit. 2012-09-23]. ISSN 1802-9736. Dostupné z: <http://www.inflow.cz/formaty-elektronickykh-knih-jejich-specifika-popularita>

Článek podrobně rozebírající různé existující formáty elektronických knih

Základní orientace v knize

První zásadní otázkou, při vytváření elektronické knihy, je způsob, jakým bude obsah zobrazován. Tištěná kniha je natolik jednoduchá, že se v ní naprostá většina lidí dokáže rychle zorientovat. Stačí například rychlé prolistování, přečtení nadpisů a prohlédnutí obrázků a dokážeme určit, kde kniha začíná a kde končí, co je hlavním tématem knihy, jakým stylem je napsána, jak je dlouhá apod. Přesto, že všechny tyto informace vnímáme víceméně automaticky a podvědomě, často jsou to právě věci, podle nichž rozhodneme, zda knihu vůbec budeme číst, nebo ne. Tyto aspekty je tedy třeba nějakým způsobem vyřešit i u elektronických knih. V následujícím textu bude popsáno pouze pár základních tipů. Pokud budete vytvářet vlastní „knižní aplikaci“, doporučuji inspirovat se u podobných projektů a vybrat si z nich to nejlepší, co bude vyhovovat vašim potřebám.

Když dáte někomu do ruky klasickou knihu, většinou první věc, kterou udělá, je, že ji prolistuje. Zjistí tak ty nejzákladnější informace o knize. Jak ovšem prolistovat elektronickou knihu? Pokud si ji stáhneme do čtečky, v první chvíli netušíme ani tak základní věc, jako jak je vlastně dlouhá. Je tedy třeba uživateli hned na začátku dát možnost, aby si knihu zběžně „prolistoval“. K tomu jsou vhodné například malé náhledy stránek (thumbnails) umístěné hned na začátku knihy. Procházení těchto thumbnailů by mělo být co nejrychlejší, proto se hodí například posuvník, který umožní čtenáři rychle přelétnout očima všechny náhledy a dostat se třeba až na konec knihy. Tyto náhledy by ovšem měly být snadno zobrazitelné nejen na začátku knihy, ale i v průběhu čtení. Umožní tak čtenáři dostat se snadněji na konkrétní místo, aniž by byl nucen procházet text „stránku po stránce“.

Odkazy v textu

Velkým tématem, ke kterému bylo napsáno již mnoho článků, jsou odkazy vložené do textu. Ty je třeba využívat s velkým citem. Na jednu stranu je to vhodný prvek, kterým můžeme doplnit například slova nebo pasáže, které mohou vyžadovat dodatečné vysvětlení. Na druhou stranu je třeba si uvědomit, že vložené odkazy mohou odpoutávat pozornost čtenáře od původního obsahu a přesunout ho zcela někam jinam. To je typické například u odkazů na videa na serveru YouTube. Doplnit text videem je sice lákavé, ovšem po zhlédnutí videa se čtenáři objeví tipy na další. Množství lidí na některé doporučené video klikne, zhlédne je, čímž získá další odkazy atd. Tím je naprosto přerušena linearita a souvislost čtení a čtenářova pozornost je přesunuta na něco zcela jiného. To by se v žádném případě nemělo stávat. Pokud tedy odkazy využijete, snažte se odkazovat na takové stránky, které úzce souvisí s problematikou a neodpoutají čtenářovu pozornost. Je také velmi žádoucí vytvořit snadnou navigaci, která čtenáři umožní rychle se vrátit na původní místo.

Při využívání odkazů je také nutné dát čtenářům jasně vědět, kam je odkaz přesměruje. Není tedy vhodné používat jako odkazy obecná slova, ale spíše konkrétní jména nebo názvy, ze kterých lze jasně odvodit cíl odkazu. Tomuto můžeme také dopomoci tím, že dáme čtenáři možnost prohlédnout si stránku dříve, než na odkaz klikne. Tuto metodu známe například z Google, který ve výsledcích vyhledávání zobrazuje náhledy stránek po najetí kurzorem na odkaz.

Ostatně ne všechny odkazy musí čtenáře nutně přesměrovat mimo text. Lze využít například tzv. pop-up okna. Tedy stránky, které se zobrazí nad původním textem, aniž by byl čtenář odkázán jinam. V těchto oknech se můžou zobrazovat například profily jednotlivých postav, které připomenou čtenáři, jakou roli postava v příběhu má.

Vyhledávání v knize a další rozšíření

S orientací v knize souvisí také možnost vyhledávání. Je již téměř samozřejmostí, že čtečky umožňují vyhledávat ve full textu knihy. Avšak v případech, kdy si čtenář nevybavuje přesně pasáž, kterou požaduje, nebo hledá nějaké obecné slovo, které se v knize vyskytuje velice často, toto jednoduché vyhledávání nestačí. Pak totiž buď nedostane výsledek žádný, nebo jich naopak získá příliš mnoho. Je proto vhodné umožnit využití i pokročilejšího vyhledávání. Vhodná je například možnost vyhledávat pouze v přečtených stránkách, v konkrétním rozmezí stránek, zobrazení pouze prvního výskytu slova nebo nastavení mezer mezi vyhledávanými slovy. V zobrazených výsledcích by se také měl uživatel rychle zorientovat a snadno najít ten, který odpovídá jeho požadavku. Je tedy třeba zobrazit dostatečně dlouhý úryvek textu společně s identifikátory jeho umístění v rámci knihy.

Vtipným a užitečným prvkem v publikaci může být také časová osa. Zejména pokud vaše kniha pojednává o delším časovém úseku, usnadní tento detail čtenáři orientaci v ději. Stejným způsobem můžete doplnit text třeba o mapy, na kterých bude zobrazeno, kde se děj zrovna odehrává.

Různých tipů a možností, jak obohatit text knihy a jak jeho využití zefektivnit, je velké množství. V předchozím textu byl naznačen pouhý zlomek problematiky, která by vydala na samostatnou publikaci. Dalšími tématy jsou například vkládání a správa poznámek, záložek,

zvýrazněných pasáží, využití zvuků, přizpůsobování obsahu uživateli (např. nastavení obtížnosti u cizojazyčných publikací) a další. Velice atraktivní jsou také knih využívající tzv. rozšířenou realitu (augmented reality). Jedná se o knihy, které spojují tištěné publikace s virtuálním světem. Díky snímání speciálních znaků vytištěných v knize kamerou propojenou s počítačem (popřípadě pomocí speciálních brýlí) se na monitoru počítače zobrazují například různé 3D objekty, které jakoby vystupovaly z knihy. Opět se nabízí využití nejen v dětských knihách, ale také v učebnicích.

Pokud se tedy opravdu rozhodnete vytvořit knihu v elektronické podobě, popustte uzdu své fantazii - nejen co se týká obsahu, ale také formátu.

Zajímavé odkazy:

<http://code.google.com/p/sigil/>

Program SIGIL na tvorbu (jednodušších) elektronických knih.

JANEČEK, Vláda. IBooks Author: elektronické knihy pro každého. *SuperApple.cz: Váš Apple svět* [online]. 19.1.2011 [cit. 2012-03-15]. Dostupné z: <http://superapple.cz/2012/01/ibooks-author-elektronicke-knihy-pro-kazdeho/>

Popis jednoduchého nástroje iBooks Author, který je určený pro tvorbu vlastních rozšířených elektronických knih určených primárně pro iPady.

<http://newkindofbook.com/>

Blog věnovaný novým možnostem elektronických knih. Obsahuje různé návody, tipy, rady, ukázky týkající se především rozšířených elektronických knih.

MEYERS, Peter. *Breaking the Page: Preview Edition* [online]. O'Reilly Media, 2011 [cit. 2012-03-16]. Dostupné z: <http://shop.oreilly.com/product/0636920020677.do>

Ukázka z knihy Petera Meyerse nazvané Breaking the Page. Texty vycházejí z výše uvedeného blogu. Několik kapitol se věnuje podrobněji všem výše uvedeným bodům. Kompletní kniha vyjde během roku 2012.

DILLON, Andrew. *Designing usable electronic text: ergonomic aspects of human information usage*. Bristol, PA: Taylor, c1994, 195 s. ISBN 07-484-0113-X.

Knih a pojednávající o teoretických podkladech týkajících se tvorby elektronického textu. Rozdíl mezi čtením tištěných a elektronických knih, klasifikace informací, otázka použitelnosti atd.

Závěr

Po celou dobu své existence hrála kniha ve společnosti nesmírně významnou roli. Byl to zdroj vědění, které vždy znamenalo moc. Tato role se dnes ovšem mění. Kniha ve formě kodexu ztratila své výsostné postavení jako zdroje informací a vážně se debatuje o jejím dalším smyslu. Informace jsou mnohem efektivněji a rychleji šířeny v digitální podobě a kniha se v jistých ohledech stává zbytečnou. To samozřejmě nemusí nutně znamenat její zánik. Kniha totiž neplní pouze funkci informačního zdroje, ale je to také artefakt, znak společenského statutu jejího majitele, předmět sběratelské vášně, dekorativní prvek, umělecký objekt a mnoho dalšího.

Všechny tyto funkce jsou přitom nezanedbatelné a žádnou z nich elektronická kniha nikdy nenahradí. I pouze z tohoto důvodu tu tištěné knihy s námi s největší pravděpodobností zůstanou. Budou ovšem vnímány a využívány jinak. Na tuto změnu role musí samozřejmě zareagovat i knihovny, pokud si chtějí udržet smysl své existence. Vytvoření nových služeb, které budou přizpůsobeny digitálnímu obsahu, je tedy nutným krokem, který knihovny musí učinit. K těmto službám by mělo patřit i poskytování know-how k vytváření elektronických dokumentů. Elektronická kniha s kvalitní informační architekturou a přívětivým uživatelským rozhraním bude jistě velmi žádaným artefaktem. A pokud jeho vytvoření zaštití knihovny svou autoritou, jejich prestiž ve společnosti může pouze vzrůstat.

Použitá literatura

About eBooks & Audiobooks. In: *EBSCO Publishing -- EBSCOhost Online Research Databases* [online]. [cit. 2012-03-06]. Dostupné z: <http://www.ebscohost.com/ebooks/about>

Acquisition Options. In: *EBSCO Publishing -- EBSCOhost Online Research Databases* [online]. [cit. 2012-02-02]. Dostupné z: <http://www.ebscohost.com/ebooks/acquisition-options>

ADOBE SYSTEMS. *Digital Editions Supported Devices*. Adobe [online]. San Jose (USA): Adobe Systems Incorporated, 2010 [cit. 2012-03-23]. Dostupný z: <http://blogs.adobe.com/digital-publishing/supported-devices>

ADOBE SYSTEMS. PDF reference and Adobe Extensions to the PDF Specification. In: *Adobe* [online]. San Jose (USA): Adobe Systems Incorporated, © 2012 [cit. 2012-03-23]. Dostupný z: http://www.adobe.com/devnet/pdf/pdf_reference.html

ALA Annual 2011: New Ebook Service Launched, Takes Its Inspiration from Freegal. In: *Library Journal — Library News, Reviews, and Views* [online]. 24.6.2011 [cit. 2012-02-02]. Dostupné z: http://www.libraryjournal.com/lj/community/ala/891114-448/ala_annual_2011_new_ebook.html.csp

Amazon Kindle 4 WiFi. In: *Heureka!: Porovnává ceny na internetu* [online]. © 2000-2012 [cit. 2012-02-14]. Dostupné z: <http://cstecky-elektronicky-knih.heureka.cz/amazon-kindle-4-wifi/>

BLUEFIRE PRODUCTIONS. *Adobe Content Server 4 from Bluefire*. Bluefire [online]. Seattle: Bluefire Productions, ©2011 [cit. 2012-03-23]. Dostupný z: <http://www.bluefirereader.com/adobe-content-server.html>

Books@Ovid. In: *AiP - Albertina icome Praha* [online]. [cit. 2012-02-02]. Dostupné z: <http://www.aip.cz/titul.php?titul=1289>

CESNET. *Česká akademická federace identit eduID.cz* [online]. Praha: Cesnet. Poslední úprava 2009-04-30, 10:22 [cit. 2012-03-29]. Dostupný z: <http://www.eduid.cz/wiki/eduid/index>

COYLE, Karen. *The Technology of Rights: Digital Rights Management* [online]. 2003 [cit. 2012-03-29]. Dostupný z: http://www.kcoyle.net/drm_basics.pdf

ČERMÁK, Jiří. *Internet a autorské právo*. 2. aktualizované a rozšířené vyd. Praha: Linde Praha, 2003, 251 s. ISBN 80-720-1423-4.

DRM, e-books and a norwegian version of DiViBib. In: *Librarian 1.5* [online]. 6.8.2007 [cit. 2012-02-08]. Dostupné z: <http://lib1point5.wordpress.com/2007/08/06/drm-e-books-and-a-norwegian-version-of-divibib/>

Ebrary. In: *AiP - Albertina icode Praha* [online]. [cit. 2012-03-06]. Dostupné z: <http://www.aip.cz/titul.php?titul=1665>

EduGAIN. *Part of the GÉANT Services Portfolio* [online]. [cit. 2012-03-29]. Dostupný z: <http://www.geant.net/service/edugain/pages/home.aspx>

FREADING. In: *Library Ideas, LLC. | Vienna, VA 22180* [online]. [cit. 2012-02-02]. Dostupné z: <http://www.libraryideas.com/freading.html>

HarperCollins takes first step to kill off ebook libraries. In: *The Digital Reader; The Best News and Info on Ebooks and eReaders* [online]. 25.2.2011 [cit. 2012-02-02]. Dostupné z: <http://www.the-digital-reader.com/2011/02/25/harpercollins-take-first-step-to-kill-off-ebook-libraries/>

IFLA/UNESCO Public Library Manifesto [online]. 1994. [Paříž, Haag]: IFLA, UNESCO, latest revision November 3, 2004 [cit. 2012-04-11]. Dostupné z: <http://archive.ifla.org/VII/s8/unesco/eng.htm>. V citaci byl použit český překlad Jindřicha Pilaře dostupný na adrese http://knihovnam.nkp.cz/sekce.php3?page=03_Leg/Manifest_UNESCO.htm.

INSTITUT UMĚNÍ - DIVADELNÍ ÚSTAV. *E-knihy – právo a praxe* [online]. 2011 [cit. 2012-03-14]. Dostupné z: <http://www.culturenet.cz/res/data/014/001575.pdf>

INTERNATIONAL DIGITAL PUBLISHING FORUM. EPUB. In: *International Digital Publishing Forum: Trade and Standards Organization for the Digital Publishing Industry* [online]. Seattle: International Digital Publishing Forum, 2012 [cit. 2012-03-23]. Dostupný z: <http://idpf.org/epub>

INTERNET2. Shibboleth®. In: *Shibboleth®: A Project of the Internet2 Middleware Initiative* [online]. 2012 [cit. 2012-03-29]. Dostupný z: <http://shibboleth.internet2.edu/>

ISO 32000 - 1:2008. *Document management - Portable document format - Part 1: PDF 1.7*. Geneva: International Organization for Standardization, 2008. Dostupné z: http://pdf.editime.com/files/PDFREF/ISO_PRF_32000-1_e_PRF_overlay.pdf

Libraries at the click of a mouse: online lending. In: *Montreal - Welcome to the Goethe-Institut in Montréal - Goethe-Institut* [online]. [cit. 2012-02-07]. Dostupné z: <http://www.goethe.de/ins/ca/mon/bib/onl/en8646262.htm>

LIBRARY JOURNAL. LAGUARIA. In: *EBSCO Publishing -- EBSCOhost Online Research Databases* [online]. 1.2.2012 [cit. 2012-02-21]. Dostupné z: www.ebscohost.com/uploads/ebooks/pdf/Ebsco_lj2012.pdf

MATUŠÍK, Zdeněk. Elektronické knihy v knihovnách z pohledu autorského práva. In: *Bulletin SKIP* [online]. 2010, č. 1 [cit. 2012-03-14]. ISSN 1213 - 5828. Dostupné z: http://skip.nkp.cz/Bulletin/Bull10_118.htm

Model Overview. *Ebrary* [online]. [cit. 2012-02-02]. Dostupné z: <http://www.ebrary.com/corp/models.jsp>

Občanský zákoník: zákon č. 40/1964 Sb. In: *Sbírka zákonů* [online]. 1964. Dostupné z: http://portal.gov.cz/wps/portal/_s.155/696/_s.155/701?!=40/1964

OverDrive - School Download Library FAQs. In: *OverDrive - Global distributor of digital eBooks, audiobooks, music & video for library, school & retail* [online]. [cit. 2012-02-02]. Dostupné z: <http://www.overdrive.com/Solutions/Schools/K12/SDL/faqs.aspx>

OverDrive to Streamline Platform and Expand Offerings. In: *Library Journal — Library News, Reviews, and Views* [online]. 15.6.2011 [cit. 2012-02-02]. Dostupné z: http://www.libraryjournal.com/lj/home/891012-264/overdrive_to_streamline_platform_and.html.csp

Patron Driven Acquisition in Libraries. In: *No Shelf Required - A moderated discussion of the issues surrounding eBooks, for librarians and publishers* [online]. 28.10.2011 [cit. 2012-02-02]. Dostupné z: <http://www.libraries.wright.edu/noshelfrequired/2011/10/28/patron-driven-acquisition-in-libraries/>

Patron Driven Acquisition. In: *EBSCO Publishing -- EBSCOhost Online Research Databases* [online]. [cit. 2012-02-16]. Dostupné z: <http://www.ebscohost.com/ebooks/patron-driven-acquisition>

Pay-Per-View. In: *SpringerLink - electronic journals, protocols and books*. [online]. [cit. 2012-02-02]. Dostupné z: <http://www.springerlink.com/help/faq/pay-per-view.mpx#1>

Products. In: *EBooks-Library.com - Your best source for eBooks, historical documents and sheet music - all in PDF format* [online]. [cit. 2012-02-02]. Dostupné z: <http://www.ebooks-library.com/products.cfm>

Safari Tech Books Online. In: *AiP - Albertina icome Praha* [online]. [cit. 2012-02-17]. Dostupné z: <http://www.aip.cz/titul.php?titul=40>

Skoobe – die mobile Bibliothek [online]. [cit. 2012-03-08]. Dostupné z: <https://www.skoobe.de/>

Skoobe Launches in Germany – Publishers Do Like eBook Rentals. In: *The Digital Reader - The Best News and Info on Ebooks and eReaders* [online]. 1.3.2012 [cit. 2012-03-08]. Dostupné z: <http://www.the-digital-reader.com/2012/03/01/skoobe-launches-in-germany-publishers-do-like-ebook-rentals/>

Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2001/29/ES ze dne 22. května 2001 o harmonizaci určitých aspektů autorského práva a práv s ním souvisejících v informační společnosti. In: *Úřední věstník Evropské unie* [online]. 2001. Dostupné z: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32001L0029:CS:HTML>

Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2006/115/ES ze dne 12. prosince 2006 o právu na pronájem a půjčování a o některých právech v oblasti duševního vlastnictví souvisejících s autorským právem. In: *Úřední věstník Evropské unie* [online]. 2006. Dostupné z: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:376:0028:0035:CS:PDF>

Springer eBooks. In: *AiP - Albertina icome Praha* [online]. [cit. 2012-02-02]. Dostupné z: <http://www.aip.cz/titul.php?titul=1462>

SRSTKA, Jiří. Autorské právo a elektronické knihy. In: *Autorskepravo.knihovna.cz* [online]. 22. 3. 2011 [cit. 2012-03-01]. Dostupné z: http://autorskepravo.knihovna.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=50&Itemid=18

Sudová Miroslava. *Autorskepravo.knihovna.cz: Seminář o autorském právu. Inflow: information journal* [online]. 2011, roč. 4, č. 5 [cit. 2012-03-14]. Dostupný z WWW: <http://www.inflow.cz/autorskepravoknihovnac-z-seminar-o-autorskem-pravu>. ISSN 1802-9736.

ŠEBELOVÁ, Marie. *Autorské právo: zákon, komentáře, vzory a judikatura*. Vyd. 1. Brno: Computer Press, 2006, 196 s. ISBN 80-251-1090-7.

TELEC, Ivo; TŮMA, Pavel. *Autorský zákon: komentář*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2007. 971 s. ISBN 9788071796084.

WIKIPEDIA CONTRIBUTORS. IOS jailbreaking. In: *Wikipedia, The Free Encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida): Wikipedia Foundation, last revision 27 March 2012, 00:53

UTC [cit. 2011-03-29]. Dostupné z: http://en.wikipedia.org/wiki/IOS_jailbreaking#United_States_legal_status

Zákon č. 121/2000 Sb.: autorský zákon. In: *Sbírka zákonů* [online]. 2000. Dostupné z: <http://portal.gov.cz/zakon/121/2000>

Zákon č. 257/2001 Sb.: knihovní zákon. In: *Sbírka zákonů* [online]. 2001. Dostupné z: <http://portal.gov.cz/zakon/257/2001>

Seznam zkratek

ADE – Adobe Content Server nebo Adobe Digital Edition

ADEPT – Adobe Digital Experience Protection Technology

Adobe RMSDK – Adobe Reader Mobile SDK

AK JU – Akademická knihovna Jihočeské univerzity

AZW – Amazon Word – formát elektronických knih pro čtečku Kindle

CD – Compact Disc (CD-ROM)

CESNET – sdružení založené vysokými školami s cílem provozovat a rozvíjet páteřní akademickou počítačovou síť České republiky.

DPI – Dots per inch

DRM – Digital Rights Management

DVD – Digital Versatile Disc nebo Digital Video Disc

EIZ – Elektronické informační zdroje

EM proužek – Elektromagnetický proužek

EPUB – Electronic Publication - formát elektronických knih

FF MU – Filozofická fakulta Masarykovi univerzity Brno

FF UK – Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

FTE – Full-time equivalent

IDPF – International Digital Publishing Forum

IFLA – International Federation of Library Associations and Institutions

ISO – International Standard Organisation

OCR – Optical Character Recognition

OPAC – Online Public Access Catalog

PDA – Patron Driven Acquisition

PDF – Portable Document Format

QR code – Quick Response code

RFID – Radio Frequency Identification

SAML – Security Assertion Markup Language

UNESCO – The United Nations Organization for Education, Science and Culture

VISK 3 – Program Veřejné informační služby knihoven. Cílem programu je inovace veřejných informačních služeb knihoven na bázi informačních technologií (ICT).

VPN – Virtual Private Network - Virtuální privátní síť

XHTML – extensible hypertext markup language

XML – Extensible Markup Language

Medailonky autorů

Tomáš Bouda je absolventem KISK FF MU Brno, kde aktuálně učí předmět HCI. Mimo to studuje druhým rokem doktorský program na ÚISK. Téma elektronických knih sleduje již delší dobu jako knihovník, laik i jako organizátor akcí na podporu komunikace mezi knihovnami, nakladateli.

Martin Hanák pracuje na Jihočeské univerzitě. Působil v oblasti IT technologií. Nyní je odpovědný za správu knihovního systému a provoz Akademické knihovny. Věnoval se zavádění RFID v knihovnách. E-knihy prosazuje pro možnost jejich větší dostupnosti čtenářům. Fandí čtečkám s el. inkoustem.

Martin Krčál je absolventem KISK FF MU Brno, kde v současnosti působí jako asistent. Kromě toho pracuje také v Ústřední knihovně FSS MU. V odborné komunitě je znám zejména díky projektu Citace.com. Kromě citací ho zajímá uplatnění nových technologií a služeb v knihovnách. Problematiku e-knih sleduje z pohledu knihoven a snaží se pomoci při hledání optimálního modelu půjčování e-knih v knihovnách.

Jan Kříž je absolventem CMTF Palackého univerzity v Olomouci. V současné době pracuje jako knihovník v knihovně FSS MU. Zajímá se o nové technologie, e-knihy a služby v knihovnách. Občas si rád enviromentálně zafilozofuje.

Jan Mach pracuje v Centru informačních a knihovnických služeb na Vysoké škole ekonomické, na které vystudoval obor Informační a znalostní inženýrství. V současnosti také studuje doktorský program na ÚISK. Dlouhodobě se věnuje elektronickým vysokoškolským pracím a dalším vědeckým výstupům, jejich dlouhodobému ukládání v repozitářích, vyhledávání a zpřístupňování dokumentů na Internetu včetně související tematiky plagiátorství.

Jiří Pavlík absolvoval v roce 2000 České vysoké učení technické, Fakultu elektrotechnickou. Od roku 1995 je zaměstnancem Univerzity Karlovy v Praze, Ústavu výpočetní techniky, kde se věnuje podpoře knihovních systémů, federativní autentizaci, plnotextovým technologiím, multimédiím. Od ledna 2006 je členem pracovní skupiny pro podporu Shibboleth při CESNET. V posledních třech letech se aktivně věnuje všem aspektům kolem elektronických knih, na téma přednáší, publikuje a školí.

Antonín Pokorný je absolventem KISK FF MU v Brně. V současnosti pracuje jako vedoucí Oddělení doplňování fondu v Knihovně Univerzity Palackého v Olomouci. V rámci problematiky elektronických knih se zajímá především o možnosti vytváření nových služeb využívajících právě elektronické knihy. Na toto téma publikuje články zejména v oborových časopisech a přednáší na konferencích a seminářích.

Věra Jurmanová Volemanová je absolventkou Kabinetu (informačních studií a knihovnictví FF MU. Na téže fakultě působila v letech 2004 – 2012 jako členka Kabinetu a jako ředitelka Ústřední knihovny FF MU. V současnosti pracuje v městské knihovně v Táboře. Dlouhodobě se zajímá o autorskoprávní stránku služeb knihoven.

Elektronické knihy v českých knihovnách

Mgr. Tomáš Bouda a kolektiv autorů

**Mgr. Martin Hanák, Mgr. Věra Jurmanová Volemanová,
PhDr. Martin Krčál, DiS., Mgr. Jan Kříž, Ing. Jan Mach,
Ing. Jiří Pavlík, Mgr. Antonín Pokorný, DiS.**

Vydala Masarykova univerzita v roce 2012

Grafická úprava David David

1. vydání, 2012

Náklad 100 výtisků

Tisk POINT CZ, s.r.o., Milady Horákové 20, 602 00 Brno

ISBN 978-80-210-6000-5

muni
PRESS

ISBN 978-80-210-6000-5

9 788021 060005